

**NURİ (KİLLİGİL) PAŞA’NIN TRABLUSGARP  
SAVAŞI HATIRALARI  
(THE MEMORIES OF NURİ (KİLLİGİL) PASHA ABOUT THE  
BATTLE OF TRIPOLI)**

*Doç. Dr. Serpil SÜRMEİLİ\**

**ÖZET**

Trablusgarp Savaşı’na dair yukarıdaki hatıralar, Enver Paşa’nın kardeşi Nuri (Killigil) Paşa’ya aittir. Albay C.C.S. kısaltmasıyla ad ve soyadının ilk harflerini kullanmayı tercih eden bir subay tarafından bizzat Nuri Paşa’nın kendisinden dinlenmek kaydıyla toplanıp, 1941’de yayına hazırlanmıştır.

Nuri Paşa’nın genç bir teğmen olarak katıldığı, Trablusgarp Savaşı’na ait hatıralar iki öykü üzerine kuruludur. Biri İstanbul-Paris-Marsilya-Tunus üzerinden Trablusgarp’a uzanan uzun ve zorlu bir yolculuk öyküsü, diğeri amcası Halil (Kut) Paşa’nın kumandası altında bulunan Homs Merkez Cephesi Margab Karargâhı’nda geçen günlük yaşam öyküsüdür.

Nuri Paşa 3,5 aylık bir süreyi kapsayan bu hatıralarında, Tunus’ta yaşadıklarını, yolculuğu sırasında geçtiği şehir ve kasabaları, yerli mücahit ve kabileleri, yeni tipte insanları, farklı adetleri, çöl ortasında canlı ve eğlenceli hadiseleri, ateş hattını ve askeri yoklukları anlatmaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** Nuri (Killigil) Paşa, Halil (Kut) Paşa, Trablusgarp Savaşı, Homs Merkez Cephesi, Margab Karargâhı.

**ABSTRACT**

The following memories about the Battle of Tripoli belong to Nuri (Killigil) Pasha, the brother of Enver Pasha. Listened and collected directly from Nuri Pasha himself, these memories were prepared for publishing by an officer in 1941, who preferred to use Colonel C.C.S. for he initial letters of his name and surname.

Memories about the Battle of Tripoli to which Nuri Pasha joined as a young lieutenant are established on two stories, one of which is a long and trouble some journey from İstanbul-Paris-Marseille and Tunisia to Tripoli, and the other is the daily life story experienced in Khoms Central Frontier Margab Headquarters under the control of his uncle Halil (Kut) Pasha.

Nuri Pasha, in his memories lasting about three and a half months, narrates his experiences in Tunisia, the cities and towns he visited, native mujahideen and tribes, newpeople, different traditions, vivid and entertaining activities in the middle of desert, frontiers and under fire and military inadequacies.

**Keywords:** Nuri (Killigil) Pasha, Halil (Kut) Pasha, The Battle of Tripoli, Khoms Central Frontier, Margab Headquarters.

XIX. yy Avrupa sömürgecilik siyasetinin bir sonucu olarak Fransa, Osmanlı Devleti’nin “Garp Ocakları” adıyla andığı Kuzey Afrika’daki topraklarından Cezayir’i 1830’da, Tunus’u 1881’de ele geçirdi. Burada tek Garp Ocağı olarak kalan Trablusgarp ise, Milli birliğini geç tamamlayan ve sömürgecilik yarışında Avrupalı komşularından geri kaldığı endişesine kapılan İtalya tarafından 29 Eylül 1911’de işğâl edildi. Bu

---

\* Atatürk Üniv. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Öğretim Üyesi, 25240/ERZURUM

duruma karşı koymak ve İtalyanlara karşı yŒrŒtŒlecek savaŐa katılmak Œzere, birÇok gŒnŒllŒ TŒrk subayı, o sırada tarafsızlığını aŐıklayan İngiltere ve Fransa'nın iŐđĒl ettiği Mısır ve Tunus Œzerinden Trablusgarp'a geŐmeye başladı.

İŞte bu gŒnŒllŒ subaylar arasında Enver Paşa'nın kardeşi ve o sırada genÇ bir teğmen olan Nuri (Killigil) Paşa da bulunmaktaydı.

AŐađıda sŒz konusu olan ŐalıŐma, Nuri Paşa'nın Trablusgarp yolunda zorlu bir geŐiŐ ve savaş ŒykŒsŒ taşıyan hatıralarını iŐermektedir. Hatıralar, Albay C.C.S. kısaltmasıyla ad ve soyadının ilk harflerini kullanmayı tercih eden bir subay tarafından Nuri Paşa'nın bizzat kendisinden dinlenmek kaydıyla toplanıp, 1941'de yayına hazırlanmıştır.

Nuri Paşa'nın hatıraları, Alman Gazetelerinde Çıkan Şu haberlerle baŐlamaktaydı: "Bombardeman von Tripolis und Preveza!"

### **Nuri Bey Berlin'de**

"Trablusgarp Harbi'nden biraz evveldi. Maiyet-i Seniye BŒlŒđŒ'nde Piyade MŒlazım-1 sanisi Nuri Efendi<sup>1</sup> Berlin'de AteŐemiliter olan ağabeyi hŒrriyet kahramanı ErkĒn-1 harp BinbaŐısı Enver Bey'in yanına<sup>2</sup> izinli gitmişti.

<sup>1</sup> **Mustafa Nuri (Killigil):** 5 Mayıs 1890'da İstanbul'da doğdu. 1906 Kasım'ında girdiği Harp Okulu'ndan 26 Ağustos 1909'da mezun oldu ve 3. Ordu emrinde gŒrevlendirildi. 9 Ocak 1910'da 3. Ordu 71. Alay 3. Tabur 3. BŒlŒđŒ'ne, 12 Ekim 1910'da Padişah hizmetindeki Piyade BŒlŒđŒ'ne atandı. 19 Ekim 1912'de Œsteđmenliđe terfi etti ve aynı tarihte 1. Kolordu 6. Alay 1. Tabur 3. BŒlŒđe tayin edildi. 6 Kasım 1913'te rŒtbesi yŒzbaŐılıđa yŒkseltildi. 15 Haziran 1914'te Viyana Ataşemiliterliği'ne atandı. 2 ay sonra 15 Ağustos 1914'te Harbiye Nezareti makam yaverliğinde gŒrevlendirildi. Birinci DŒnya Savaşı'nda Bingazi Muharebelerinde bulundu. 1915 Şubat'ın Trablusgarp'ta Afrika Grupları Genel Kumandanlığı'na tayin edildi ve 24 EylŒl 1916'da binbaşı oldu. 1918 Ocak'ında Kafkas İŐlĒm Ordusu Kumandanlığı'na atandı. Savaş sonuna kadar kaldığı bu gŒrev sırasında rŒtbesi 3 Mart 1918'de yarbaylığa, daha sonra fahri tŒmgeneralliđe yŒkseltildi. 25 Mayıs 1918'de Gence'ye gelerek Kafkas İŐlĒm Ordusu'nun kurulması ŐalıŐmalarını başlattı. 3 Ağustos 1918'de padişah yaverliğini fahri olarak Œstlendi ve aynı zamanda Azerbaycan HŒkŒmeti nezdinde temsilci olarak atandı. Milli MŒcadele sŒrerken, 1920 Haziran'ında emrindeki kuvvetlerle Azerbaycan'dan geldi ve Doğu Cephesi Kumandanlığı'na gŒnŒllŒ olarak katıldı. Burada Ermenilere karşı yapılan taarruz harekĒtında 12. TŒmen'in sağ kanadını teşkil etti ve SarıkamıŐ'ın geri alınmasında gŒrev aldı. Daha sonra Doğu Cephesi İmalĒthanelerinde hizmet etti. 4 Ekim 1923'de emekli oldu. Ancak daha sonra yaptığı baŐvuru Œzerine 9 Kasım 1921'den itibaren istifasının kabulŒnŒ istedi ve baŐvurusu 4 Aralık 1928'de onaylandı. I. DŒnya Savaşı yıllarında aldığı ŐeŐitli nişan ve madalyaların yanısıra, 31 Ocak 1929'da İstiklal Madalyası ile ŒdŒllendirildi. Bir sŒre Ankara'da kalarak ticaretle ŒđraŐtı. Daha sonra İstanbul'a geldi ve 1933'de Zeytinburnu Demir EŞya Fabrikası'nı kurdu. Fabrikada matara, demir Őubuk, soba, tuğla, kumbara gibi eŐyaların yanı sıra silah, tapa ve mermi Œretti. 1938'de SŒtlŒce'de bulunan Madeni EŞya Fabrikası'nı da sahibi olan bir limited Őirketinden satın aldı ve fabrikayı geliŐtirerek matara, gaz maskesi, Őelik baŐlık, soba gibi eŐyaların yanında tabanca, 81 mm havan, mŒhimmat, tapa, uŐak bombası ve tahrip kalıpları Œretmeye başladı. Zeytinburnu Fabrikası'nı 1946'da kapattı ve SŒtlŒce'ye taŐıdı. Burada imal ettiği silah ve mŒhimmatı Milli Savunma Bakanlığı'na sattı. Ayrıca yurt dışına da ihraŐ etti. Yine İzmir Karaburun'da civa

“Bir gün Berlin’in meşhur bir caddesi olan Unter den Linden’den<sup>3</sup> bir müzeyi ziyaret için geçiyordu. Bu sırada Alman gazete müvezzilerinin “Bombardeman von

---

madeni çıkararak bunu iç ve dış piyasaya pazarladı. Bu arada yurt içinde Türkçülük faaliyetlerinde bulunduğu gibi, II. Dünya Savaşı sırasında Orta Asya ve Kafkasya’daki Türklerin bağımsızlığıyla ilgilendi. 22 Haziran 1941’de Almanların Sovyetlere saldırması üzerine, hem Sovyetlerin yenilmesini hızlandırmak, hem de Sovyet toprakları üzerinde bağımsız Türk Cumhuriyetleri kurmak amacıyla esir alınan Türk asıllı askerlerden ordu kurmak fikri ve diğer faaliyetlerle ilgili olarak Alman yetkililerle görüşmeler yaptı. Fakat her iki tarafın birbirine ileri sürdüğü şartlarda anlaşma sağlanamayınca görüşmeler 1942 yılı sonlarında kesildi. Bundan sonra fabrikadaki işlerine ağırlık verdi. Milli Savunma Bakanlığı’na silah ve mühimmat yapmaya, Mısır, Pakistan, Suriye gibi ülkelere de silah, tapa ve mermi satmaya devam etti. 2 Mart 1949’da Sütluçe’deki Fabrikası’nda sebebi bilinmeyen bir nedenle meydana gelen patlama sonucu fabrikası yok oldu. Patlamadan sonra yapılan aramalarda birkaç parçalanmış eşyası dışında cesedi bulunamadı ve öldüğüne hükmedildi. (Birinci Dünya Savaşı’na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri, III, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2009, s. 351-352; Nejdet Karaköse, Askeri, Siyasi ve Silah Sanayicisi Kişiliği İle Nuri Paşa (Killigil) (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2010, s. 9)

<sup>2</sup> **Enver Bey (Paşa):** 23 Kasım 1881’de İstanbul’da doğdu. 1889’da Manastır’daki Askeri Rüştiye, 1893’de girdiği Askeri İdadi’den mezun olduktan sonra, öğrenimine Harp Okulu ve Harp Akademisi’nde devam etti. 6 Aralık 1902’de Kurmay Yüzbaşı olarak Harp Akademisi’nden mezun oldu. 16 Aralık 1902’de 3. Ordu’ya, 5 Ocak 1903’te de Üsküp’te bulunan 13. Nizamiye Alayı’nın 1. Taburu’na atandı. Daha sonra Rumeli’de eşkıya takibi için, Teftiş Kurulu refakatine tayin edildi. 9 Mart 1905’te kıdemli yüzbaşı, 12 Eylül 1906’da Berlin Ataşemiliterliği’ne atandı. Trablusgarp Savaşı’nın başlaması üzerine 10 Ekim 1911’de Bingazi’ye giderek, Genel Bingazi Bölgesi Kumandanlığı görevini üstlendi. Ek olarak da Bingazi Mutasarrıflığı yaptı. 5 Haziran 1912’de kurmay yarbay, 15 Aralık 1913’de kurmay albay oldu. 1 Ocak 1913’de 10. Kolordu Kurmaylığı’na tayin edildi. 11 Ocak 1914’te Harbiye Nezareti’ne, ek olarak da Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti’ne atandı. 25 Kasım 1914’te Bahriye Nazırı Cemal Paşa’nın Fransa deniz manevralarına gitmesi üzerine bir süre bu görevi de vekâleten yürüttü. 26 Nisan 1915’de Başkumandanlık Vekâlet’ine tayin edildi ve Yaver-i Has ünvanı verildi. 19 Nisan 1917’de Sadrazam Talat Paşa’nın Almanya’ya gitmesiyle bu görevi vekâleten üzerine aldı. Osmanlı Devleti’nin I. Dünya Savaşı’ndan yenilgiyle çıkması üzerine 1-2 Ekim 1918’de ülkeden ayrıldı ve Kafkasya’ya gitti. Daha sonra gıyaben yargılanarak, askerlikten tard edildi ve bir yıl kalebentlik cezası aldı. Ayrıca medeni haklardan da yoksun bırakıldı. 13 Ocak 1919’da bu karar, Sultan Vahideddin tarafından imzalanarak resmîyet ve kesinlik kazandı. Katıldığı Trablusgarp, Balkan ve I. Dünya Savaşlarında çok çeşitli nişan ve harp madalyası ile ödüllendirildi. 4 Ağustos 1922’de Tacikistan/Ab-ı Derya Köyü’nde Bolşeviklere karşı giriştiği çarpışmada şehit oldu. Naaşı 74 yıl sonra Türkiye’ye getirildi ve ölüm yıldönümü olan 4 Ağustos 1996’da Şişli’deki Abide-i Hürriyet Tepesi’ne törenle defnedildi. (Birinci Dünya Savaşı’na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri, III, s. 8-10)

<sup>3</sup> **Unter den Linden/İhlamur Ağaçlarının Altı:** Almanya’nın başkenti Berlin’in Mitte ilçesinde bir bulvar. Adını caddenin ortasından geçen yaya yolunun iki yanında bulunan ıhlamur ağaçlarından almıştır. Berlin’in tarihi bölümünün merkezinde yer alan bulvar, XVI. yy’da Brandenburg Seçmen Prensi Johann Georg tarafından Tiergarten’de yer alan avlanma bölgesine ulaşmak için bir at arabası yolunun yerine yaptırıldı. 1647’de I. Frederich William tarafından saraydan şehir surlarına kadar uzanan ıhlamur ağaçlarıyla çevrili bir bulvar haline getirildi. Batı bölümü bu özelliğini korurken, günümüzde Bebelplatz civarındaki bölüm 30 yıl Savaşı sonrası, Berlin’in istihkam edilmesine dahil edildi. Günümüzde bu bölümde ağaç kalmamıştır. XIX. yy’da Berlin batı yönünde büyüüp geliştikçe Unter den Linden de bilinen büyük caddelerden biri haline geldi. 1851’de Kral II. Frederich’in at üstündeki ünlü heykeli, caddenin ortasından geçen yaya yoluna dikildi. 1934-1935 yıllarında Berlin S. Bahn için yapılan Kuzey-Güney Tüneli’nin yapımı sırasında ıhlamur ağaçlarının büyük bölümü kesildi. Kalan ağaçlar da II. Dünya Savaşı’nın son günlerinde tahrip edildi ya da yakılmak üzere kesildi. Günümüzdeki ıhlamurlar 1950’lerde tekrar dikilen ağaçlardır. Bulvar, geçmişten günümüze şehirdeki birçok önemli yapıya ev sahipliği yapmaktadır. Bunlardan birisi caddedeki 1 numaralı yapı olan Alte Kommandantur’dur. 1995’te yıkılarak, 2003’te aslına uygun tekrar inşa edildi. Hemen karşısında bulvar üzerindeki en eski yapı olan şehrin askeri cephaneliği bulunmaktadır. 1695-1706

Tripolis und Preveza!” diye hararetle bağırarak gazete satmaları dikkatini çekti. Bir daha iyi dinledi. Yanlış anlamamıştı. Müvezziler Preveze<sup>4</sup> ile Trablus’un bombardımanını bağırlıyorlardı. Demek İtalyanlar nihayet vatanın Yunan Denizi’ndeki kalesi ile deniz aşırı bir eyaletin müstahkem merkezini topa tutmaya cüret etmişlerdi.

“Hamiyet ve gayret ateşi ile dolu bir genç Türk zabiti, bu haberi duyduktan sonra artık müzeye gidemezdi. Nitekim Nuri’de heyecan içinde sefarete koştu ve ağabeyinin yanına çıktı. Enver Bey “Harp var. Ben İstanbul’a gidiyorum sen burada bir hafta, on gün kal, ben sana haber gönderirim” dedi ve Berlin’den hareket etti.

“Nuri, Berlin’e geleli ancak iki gün olmuştu. Enver Bey’in tensibi ve talimatı üzerine orada birkaç gün kaldı ve sonra galiba gelen biriyle haber göndermesi üzerine o da İstanbul’a yollandı.

### Berlin’den İstanbul’a

“Nuri gibi genç, canlı ve hamiyetli bir Türk zabiti, memleketinden ister uzak veya yakın bir kısmında harp olurken, İstanbul’da Maiyet-i Seniye Bölüğü’nde vakit geçiremezdi. Bu husus ağabeyi Enver Bey, Mısır üzerinden Bingazi Sancağı’na gitmişti. Amcası Erkân-ı Harp Kolağası / Önyüzbaşı Halil Bey<sup>5</sup>. Maiyet-i Saniye Bölükleri

---

yılları arasında inşa edilen yapı, günümüzde Deutsches Historisches Museum/Alman Tarih Müzesi olarak kullanılmaktadır. 3 Numara Hohenzollern Hanedanı veliaht prenslerinin eski sarayı olan Kronprinzenpalais’tir. 4 numara ise, günümüzde savaş anıtı olan, 1817’de inşa edilen eski askeri karakol Neue Wache’dır. Bebelplatz Meydanı’ndaki Berlin Şehir Operası, Saint Hedwig Katedrali ve Altes Palais / Eski Saray bu bulvar üzerindedir. Bunların kuzeyinde Humboldt Üniversitesi ana binası ve Berlin Şehir Kütüphanesi bulunmaktadır. Batı ucunda Rusya ve Macaristan Büyükelçilikleri ile Pariser Platz’daki Hotel Adlon da bulvar boyunca görülen yapılardır. Ayrıca Humboldt Üniversitesi önünde Alexander von Humboldt ve Wilhelm von Humboldt’un heykelleri bulunmaktadır. (<http://tr.wikipedia.org/wiki/Unter-den-Linden>)

<sup>4</sup> **Preveze:** Yunanistan’ın Adriyatik Denizi’ne kıyısı bulunan günümüzde Epir bölgesine bağlı Preveze ilinin merkezidir.

<sup>5</sup> **Halil (Kut):** 1882’de İstanbul’da doğdu. Enver Paşa’nın amcasıdır. Fatih Taşmektep, Beşiktaş Abbasağa ve Hamidiye Mahalle Mekteplerinden sonra, Beşiktaş Askeri Rüştüyesi ve Kuleli Askeri İdadisi’ni bitirdi. 13 Mart 1899’da girdiği Harp Okulu’ndan 1902’de teğmen, daha sonra devam ettiği Harp Akademisi’nden 11 Ocak 1905’de mümtaz yüzbaşı olarak mezun oldu ve 3. Ordu emrinde görevlendirildi. 19 Ekim 1905’de 4. Avcı Taburu 1. Bölüğe tayin edildi. 2 Mart 1908’te kıdemli yüzbaşılığa terfi ederek 2. Avcı Taburu’na atandı. 7 Ağustos 1908’te Piyade Dairesine, 7 Haziran 1909’da 2. Avcı Taburu Kumandanlığı’na 21 Temmuz 1909’da Mühendishane Piyade Bölüğü’ne tayin edildi. 10 Kasım 1910’da Selanik’e gönderildi. 14 Şubat 1911’de 37. Nizamiye Alayı 2. Selanik Takip Tabur Kumandanı olarak atandı. 28 Mart 1911’de kurmay oldu. 26 Nisan 1912’de de kurmay binbaşılığa terfi etti. 11 Ocak 1913’te 5. Nizamiye Tümeni Kurmaylığı’na, 19 Ocak 1913’te 2. Kolordu Kurmaylığı’na tayin edildi. 23 Ocak 1913’te İstanbul Merkez Kumandanı oldu. 29 Ocak 1913’te Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti 3. Şube’ye atandı. 24 Şubat 1913’te Elazığ Tümeni Kurmay Başkanı olarak görevlendirildi. 2 Nisan 1913’te Aydın Redif Tümeni emrinde Bölge Kumandanı, 29 Nisan 1913’te Van Vilayeti Jandarma Alay Kumandanı, 10 Ocak 1914’te de İstanbul

Kumandanı iken, o sırada Rumeli’de türeyen eşkıyanın ve bilhassa Apostol’un takibi için yeni teşkil edilen Seyyar Jandarma Kumandanlığı’na tayin edilmiş, Selanik’e gitmiş ve Apostol’un tedmiri ve Trablus Harbi’nin zuhuru üzerine tekrar İstanbul’a gitmişti. O da Trablusgarp’a gitmeye hazırlanıyordu. Ağabeyisi ve amcası harbe giderken, Nuri duramazdı. Böyle bir hareket o zamanki duygu ve terbiye icaplarına uymazdı. O da bir an evvel düşmanla vuruşmak ve çarpışmak arzusuyla yanıyordu.

“İşte Nuri Bey, bu sebep ve saiklerle Trablus’a gönüllü gitmeye karar verdi. Fakat padişahın da müsaadesi lazımdı. “İrade-i Seniye” sadır olmadan gitmesine imkân yoktu. Bu sebeple Seryaver Hurşit Paşa vasıtasıyla padişahın da izin dilemek iktiza ediyordu. Padişah Nuri’yi seryaver paşanın refakatinde olarak ayakta kabul etti ve “Senin apandisitini vardı. Nasıl gideceksin?” dedi. Buna Hurşit Paşa cevap verdi:

“–Nasıl tedbir alacağımı kendisine tarif ettim, efendimiz.

“Bunun üzerine padişah Nuri’nin arkasını sıvayarak, gitmesine müsaade etti. Bundan başka şu sözleri ilâve etti:

“–Kumandan ve urbana selam söyleyin. Son cephaneye yüklü Derne Vapuru’nu<sup>6</sup> onlara ben gönderirim. Vükelâ “batırılır” diye göndermek istemiyordu. Ben ısrar ettim. “Batarsa batsın, fakat varabilirse büyük yardımı olur” dedim.

“Nuri Bey, padişahın elini öptü ve duasını alarak, mutat usul ve merasim dairesinde yanından çıktı. Kabul odasının kapısının dışında bekleyen kırmızı fesli saray efendilerinden birisi yerlere kadar eğildikten sonra, Nuri’nin eline içi madeni para dolu

---

Merkez Kumandan Muavini olarak tayin edildi. 1 Mart 1914’te kurmay yarbay oldu. 16 Aralık 1914’te 5. Seferi Kuvvetler Kumandanı, Ocak 1915’te 1. Seferi Kuvvetler Kumandanı, olarak atandı. 7 Haziran 1915’te rütbesi kurmay albaylığa yükseltildi. Eylül 1915’te 18. Kolordu Kumandanlığı’na tayin edildi. 12 Ocak 1916’da Basra Vilâyeti Vali Vekilliği ile Irak ve Havalisi Kumandanı oldu. 14 Mart 1916’da tuğgeneralliğe terfi etti. 16 Mart 1916’da vekâleten atandığı 6. Ordu Kumandanlığı’na 27 Nisan 1916’da asaleten tayin edildi. 30 Haziran 1918’den itibaren Şark Orduları Grubu Kumandanı olarak görevlendirildi. 28 Temmuz 1918’de rütbesi korgeneralliğe yükseltildi. 18 Şubat 1920’de ordudan uzaklaştırıldı. 14 Şubat 1923’de kendi isteği üzerine emekli oldu. Trablusgarp, Balkan ve I. Dünya Savaşlarında çeşitli nişan ve harp madalyası ile ödüllendirildi. 20 Ağustos 1957’de vefat ederek, İstanbul Yahya Efendi Mezarlığına defnedildi. (Birinci Dünya Savaşı’na Karılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri, III, s. 194-196)

<sup>6</sup> **Derne Vapuru:** 22 Eylül 1911’de Harbiye Nezareti tarafından Trablusgarp’a savaş malzemesi götürmek üzere yola çıkarılan vapur. 12.500 tüfek, 600 sandık cephaneye, 500 çuval un, 500 çuval peksimet ve 200 asker elbisesi yüklü olan vapur 26 Eylül 1911’de Trablus Limanına ulaştı. Bir gün içinde yerli Arapların gayretleriyle yükü boşaltılarak taşındı. Bundan sonra vapur, mürettebatı tarafından terk edilerek batırıldı. Fakat İtalyanlar, Trablusgarp’ı işgâl ettikten sonra, vapuru su yüzüne çıkararak, Bingazi adıyla donanmalarına dahil ettiler. (Hale Şıvgın, Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk İtalyan İlişkileri-Trablusgarp Savaşı’nda Mustafa Kemal Atatürk’le İlgili Bazı Belgeler, Atatürk Araştırma Merkezi Ankara, 1989, s. 66-67; N. Karaköse, Askeri, Siyasi ve Silah Sanayicisi Kişiliği İle Nuri Paşa (Killigil), s. 16; **Tercüman-ı Hakikat**, 27 Eylül 1327/1911, No: 10949)

kırmızı atlastan bir kese sıkıĒtırdı. Kesenin içinde 30 altın ‘‘ihsan’’ olduğu sonradan anlaĒıldı.

‘‘O vakit Trablus’a gidecek olan zabitlerin iĒine Erkan-ı Harp BinbaĒısı Ömer LŒtfi Bey bakıyormuĒ. Nuri de ona mŒracaat etti ve Œzerinde bir mŒhŒrle 76 veya 86 rakamı bulunan bir kağıt aldı. Rakam Trablus’a gidecek zatın sıra numarası idi. Nuri PaĒa, sonradan Trablus’ta bu rakamı harile alan muhabere, tediye ve sipariĒ emirlerinde imza yerinde kullanılmak Œzere kendisine Œifre ve parola edinmiĒti. Bu kağıtle Nuri, harcırahını ve pasaportunu almıĒ ve sŒratle hazırlanmıĒti. Harcırahı 80-90 lira tuttuğundan Nuri’nin epey altın parası olmuĒtu. Bu sebeple bir kemer tedarik etti ve Paris’e kadar 20 altın tutan tren Œcretini Ődedikten sonra kalan altınları ikiĒer, ikiĒer yan yana kemere dizdi. Yalnız hususi bir tipte yaptırdığı sivil elbise bitmemiĒti. Dikkati çekmemek için alelade bir sivil spor elbise yaptıracak yerde tecrŒbesizlik saikasıyla, yakası devrik, yarı sivil, yarı baĒka tŒrlŒ bir kıyafet yaptırmak istemiĒ fakat o da bitmemiĒti.

‘‘Nuri Bey, amcası Erkân-ı Harp Kolağası Halil, MŒlazım-ı evvel Ali<sup>7</sup> (Afyonkarahisar Mebusu, Sabık Nafia ve MŒnakalât Vekili Ali etinkaya), İstabl-ı

<sup>7</sup> **Ali (etinkaya):** 1877’de Afyon’da doğdu. İlk ve orta Őğreniminden sonra 13 Mart 1896’da Harbiye Mektebi’ne girdi. 26 Aralık 1898’de piyade teğmen rŒtbesiyle mezun olarak 3. Ordu emrine verildi. Cumaybâlâ’daki 65. Alay’da eĒkıya takibinde evlendirildi. 1902’deki Bulgar ayaklanmasının bastırılmasında oĒterdiėi yararlılık nedeniyle 15 Mayıs 1903’de Œsteėmenliėe yŒkseltilerek ŐdŒllendirildi. 6 Aralık 1903’de 37. Redif Alayı Pırlepe Taburu’na nakledildi. 1 Haziran 1904’te İĒtip’deki 2. Avcı Taburu ile eĒkıya takibinde evre aldı. 1 Ekim 1905’de yŒzbaĒı olarak Debre-i Bâla’daki 18. Alay BŒlŒk Kumandanlığı’na atandı. Bulgar ve Arnavut çetelerinin takibi evrini sŒrdŒrdŒ. 18 Mart 1909’da Debre Jandarma Taburu Kumandanlığı’na vekâlet etti. 31 Mart ayaklanmasından sonra tahttan indirilerek Selanik’e getirilen II. AbdŒlhamid’in Alâtini, KŒĒkŒn’deki korumasında evlendirildi. 24 Ocak 1910’da Manastır ilindeki Rakalar Kaymakamlığına getirildi. 30 Mayıs 1910’da 18. Alaydaki evrine iade edildi. 10 Haziran 1911’de atandığı Kosova Haber Alma Komisyonu’nda evreli iken, Trablusgarp SavaĒı Œzerine 10 Aralık 1911’de gŒnŒllŒ olarak Bingazi’de Mustafa Kemal Bey’in Kumandanlığı’nı yaptığı birliğe katıldı. 20 Temmuz 1912’de çevrinin son bulmasıyla, Aydın Jandarma BŒlŒk Kumandanlığı’na tayin edildi. 7 Kasım 1913’de binbaĒılıėa yŒkseltildi. Edirne Haber Alma Komisyonu Œyesi iken Balkan SavaĒı Seferberliği Œzerine Divrik Redif Taburu Kumandanı oldu. SavaĒa taburu ile katıldı. SavaĒ sonunda Harbiye Nezareti İtfaiye 2. Tabur Kumandanı olarak evlendirildi. I. DŒnya SavaĒı’nda Irak ve havalisindeki savaĒlarda oĒterdiėi yararlılık nedeniyle 19 Nisan 1915’de yarbaylığa terfi ettirildi. Van Cenubu MŒfrezesi Kumandanı olarak Bitlis savunmasında ve Œhrin alınmasında etkili oldu. 12 Haziran 1916’da 3. Ordu emrine verilerek Manastır BŒlgesinde MŒfreze Kumandanlığı’nda evlendirildi. 12 EylŒl 1916’da Kiği’daki 35. Alay Kumandanı oldu. 8 Ağustos 1917’de Rumeli MŒfrezesi Kumandanı olarak evre yapması uygun gŒrŒldŒ. 23 Œubat 1918’de Fırka Kumandanı yetkisiyle Takip MŒfrezesi Kumandanlığı’na, 18 Ağustos 1918’de yetkisini koruyarak ŒskŒdar Mımtıka MŒfettiĒliėi’ne atandı. Mondros MŒtarekesi’nden sonra Ayvalık BŒlgesi’ndeki 172. Alay Kumandanlığı’na getirildi. Yunanlıların 15 Mayıs 1919’da İzmir’i iĒėali ardından kuzeye ve doğuya ilerlemelerinde, bŒlgesinde ilk direniĒi ŐrgŒtledi. Osmanlı Mebusan Meclisi son dŒneminde Karahisar-ı Sahip / Afyonkarahisar Milletvekili seçilmek Œzere adaylığını koyduğundan 25 Ekim 1919’da askerlikten istifa etti ve son Osmanlı Mebusan Meclisi’ne katıldı. Meclisin feshinden sonra, Ankara’ya hareket etmek Œzere iken,

Amire'den (Saray Ahır) Derviş ve aslen Tunuslu zengin bir fes tüccarı olan ve Tunus üzerinden sevkiyat için kendisinden istifade edilmesi düşünülen Ali bin Cebbare Beylerle ismini hatırlamadığı bir binbaşı ve bir deniz yüzbaşısı ile birlikte 15 Kasım 1911 akşamı "Orient Ekspres'e"<sup>8</sup> bindi"<sup>9</sup>

### Nuri Bey ve Yol Arkadaşları Paris'te

"Erkân-ı Harp Kolağası Halil ile Mülazım Nuri'yi ve arkadaşlarını hamilen 15 Kasım 1911'de Sirkeci'den hareket eden Orient Ekspres 18 Kasım'da Paris'e varmıştı. Yolcular Algeria yani Cezayir Otel'i'ne yerleştikten sonra tabiatıyla sefarete gittiler. Ataşemiliter Fethi Bey<sup>10</sup> çok evvel Afrika'ya, oradan Trablus topraklarına geçmiş bulunuyordu.

---

İngilizlerce yakalanarak Malta'ya sürgüne gönderildi. Ankara Hükümeti ile anlaşma sonucu 25 Ekim 1921'de serbest bırakılarak 14 Kasım 1921'de Ankara'ya geldi. TBMM Genel Kurulu'na Afyonkarahisar Milletvekili olarak takdim edildi. Mecliste çeşitli komisyonlarda çalıştı. II. Dönem tekrar Afyonkarahisar Milletvekili oldu. İstiklâl Savaşı'ndaki olağanüstü yararlılıklarından dolayı 22 Aralık 1924'te albaylığa yükseltildi. 7 Mart 1925'te Ankara İstiklâl Mahkemesi Başkanlığı'na seçildi. Bu görevini iki yıl sürdürdü. 4 Temmuz 1927'de isteği üzerine askerlikten emekliye ayrıldı. III. ve VIII. Dönemlerde de Afyonkarahisar'dan milletvekili seçildi. TBMM'deki yerini ölümüne kadar korudu. Bu arada 16 Şubat 1934-3 Nisan 1939 yılları arası Nafia Vekilliği, 3 Nisan 1939-2 Kasım 1940 yılları arası ilk kez kurulan Ulaştırma Vekilliği'nde bulundu. Nafia Vekilliği sırasında daha önce Başvekil İsmet Paşa'nın başlattığı demiryolu yapımı politikasını gayretle yürüttü. Yabancı şirketlerin satın alınması, yollar, köprüler yapılmasında da büyük hizmetleri oldu. 21 Şubat 1949'da Ankara'da vefat etti. 21 Kasım 1923'de Meclis kararıyla Milli Mücadele'deki hizmetlerinden ötürü kırmızı-yeşil şeritli İstiklâl Madalyası ile ödüllendirildi. Madalyası ilk kez 23 Mart 1925'de TBMM Genel Kurulu'nda yapılan törende kendisine verildi. (Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923, III, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1995, s. 564-566)

<sup>8</sup> **Orient Ekspres/Şark Ekspresi:** 1883 ile 1977 yılları arasında Paris-İstanbul arasında sefer yapan tren Günümüzde senede bir kez Eylül ayında olmak üzere seferlerine devam etmektedir.

<sup>9</sup> General Nuri Killigil, "Trablusgarp Hatıralarım" Toplayıp Hazırlayan: Albay C.C.S., **Vatan** 1941, S. 188.

<sup>10</sup> **Ali Fethi (Okyar):** 1881'de Pırlepe'de doğdu. İlk ve orta öğrenimini tamamladıktan sonra 13 Mart 1898'de Harbiye'ye girdi. 2 Ocak 1900'de piyade teğmen rütbesiyle mezun olarak kurmay sınıfına ayrıldı. 4 Ocak 1904'te kurmay yüzbaşı rütbesiyle 3. Ordu emrine verildi. Çeşitli birliklerde stajını tamamladıktan sonra 25 Mart 1906'da Edirne Harbiye Mektebi Ders Nazırlığı'na atandı. Ancak görülen lüzum üzerine görevi Sınır Bölge Kumandanlığı olarak değiştirildi. 1 Mart 1907'de Selanik Demiryolu Müfettişliği'ne nakledildi. 20 Mayıs 1908'de binbaşılığa yükseltildi ve Selanik Jandarma Subay Okulu Kumandanlığı'na getirildi. 12 Ocak 1909'da Paris Askeri Ataşesi oldu. Rütbelerin düzenlenmesi hakkında kanuna göre, kıdemi itibariyle kıdemli yüzbaşı rütbesinde olması gerektiği 19 Ağustos 1909'da kabul edildi. 27 Nisan 1910'da tekrar binbaşılığa yükseltildi. Arnavutluk harekâtında isteği üzerine İşkodra Müretteb Kuvvetler Kurmaylığı'na atanmasıyla Paris'ten ayrıldı ve yeni görevine 3 Temmuz 1911'de katıldı. Trablusgarp Savaşı'nın başlamaması üzerine 6 Ekim 1911'de Trablusgarp'a gelerek savunma kuvvetlerinde görev aldı. Mebusan Meclisi'nin II. Dönemi için 13 Nisan 1912'de yapılan seçimde Manastır Milletvekili oldu. Savaş ve sıkıyönetim nedeniyle Meclisin kapatılmasından sonra orduya dönerek, 17 Kasım 1912'de Çanakkale Boğazı Müretteb Kuvvetler Kurmay Başkanlığı'na atandı. Ordudan ayrılarak yedeğe alınması isteği üzerine, Trablusgarp Savaşı'ndaki olağanüstü hizmetine karşılık kurmay yarbay rütbesine yükseltilerek yedeğe ayrılması, 13 Eylül 1913'de kabul edildi. 13 Ekim 1913'te Sofya Elçisi oldu. Mebusan Meclisi'nin III. Dönemi'nde İstanbul Milletvekili İsmet Bey'in ölümüyle boşalan milletvekilliğine 8 Aralık 1917'de

“O sırada Paris’te ve Marsilya’da İstanbul’dan daha evvel gelmiŒ, Trablus’a gœç için Tunus’a geçmiŒ fakat yol ve imkân bulamayarak geri dönmüŒ 20-25 kadar zabıt bulunuyordu. Üstelik paraları da bitmiŒ olduğundan sefaret bunlara yirmiŒer altın dağıtmıŒtı. -Tabidir ki, İstanbul’un emriyle-

“Paris’te yine Trablus’a gitmek üzere bulunanlar arasında Mebus Rahmi<sup>11</sup> de vardı. Rahmi Bey, Osmanlı Mebusan Meclis’i namına olarak Trablus’a gidecekti...

---

seçilmesiyle görevinden ayrıldı. 14 Ekim 1918’de kurulan Ahmed İzzet PaŒa kabinesinde Dahiliye Nazırı oldu. Kabinenin 8 Kasım 1918’de istifasıyla Nazırlık görevi son buldu. 10 Mart 1919’da İşğâl Kuvvetlerinin siyasetleri gereğİ tutuklanarak Bekirağa Bölüğü’ne hapsedildi ve 2 Haziran 1919’da Malta’ya sürgüne gönderildi. Ankara Hükümeti’nin girişimleriyle 30 Mayıs 1921’de serbest bırakıldı. 8 Ağustos 1921’de Ankara’ya geldi. 15 Ağustos’ta boş olan İstanbul Milletvekilliğİ’ne seçilerek TBMM’ne katıldı. 10 Ekim 1921’de Dahiliye Vekilliğİ’ne seçildi. 3 Temmuz 1922’de İcra Vekilleri Heyeti kararıyla Londra, Paris ve Roma’da siyasi temaslar yapmak üzere iki ay süreyle izinli sayıldı. 25 Eylül’de temaslarını tamamlayarak yurda döndü. II. Dönemde yeniden İstanbul Milletvekili oldu. 13 Ağustos 1923’de Müdafaa-i Hukuk Grubu Başkan Vekilliğİ’ne getirildi. 14 Ağustos’ta İcra Vekilleri Heyeti Reisliğİ ve Dahiliye Vekâleti’ne seçildi. Muhaliflerin Œiddetli muhalefeti yüzünden 27 Ekim 1923’de istifa etti. Cumhuriyet ilânıyla ilk meclisin 1 Kasım 1923’teki toplantısında TBMM Başkanı oldu. 22 Kasım 1924’te Başvekilliğİ’ne atandı. Œeyh Sait ayaklanması nedeniyle görevinden 2 Mart 1925’te istifa etti ve dokuz gün sonra Paris Büyükelçiliğİ’ne atandı. Bu görevini Temmuz 1930’a kadar sürdürdü. 12 Ağustos 1930’da Serbest Cumhuriyet Fırkasını kurdu ve fırkanın genel başkanı oldu. 24 Eylül 1930’da yapılan seçimlerde Gümüşhane Milletvekili olarak meclise girdi. 14 milletvekili ile mecliste temsil edilen Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın ömrü kısa oldu ve 17 Kasım 1930’da Fethi Bey, yaşanan bir takım olaylar ve eleŒtiriler üzerine fırkasını feshetti. 5 Mart 1931’de meclisin yeni seçim kararı almasıyla milletvekilliğİ sona erdi. 24 Nisan 1931’deki seçimlere katılmadı 31 Mart 1934’te Londra Büyükelçiliğİ’ne atandı. V. Dönem sonuna doğru boşalan Bolu Milletvekilliğİ’ne seçilmesiyle 4 Ocak 1939’da büyükelçilik görevinden istifa etti. V. Dönem’de tekrar Bolu’dan Milletvekili seçildi. 3 Nisan 1939’da Refik Saydam Kabinesi’nde Adalet Bakanı oldu. Bu görevini 12 Mart 1941’e kadar sürdürdü. 8 Mart 1943’te yeniden Bolu Milletvekili seçilerek, meclisin VII. Dönem çalışmalarına katıldı. 7 Mayıs 1943’te İstanbul’da vefat etti. (Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923 III, s. 502-504)

<sup>11</sup> **Rahmi (Arslan):** 25 Haziran 1873’de Selanik’te doğdu. Rumeli’nin önde gelen ailelerinden Evrenosoğullarına mensuptur. Soyadı Kanunu çıkıncaya kadar Evrenoszade Rahmi Bey olarak anılmıŒtır. İlk ve orta öğrenimini Selanik’te tamamladı. 1893’te Mekteb-i Hukuk-ı Œahane’ye girdi. Okulun bitimine çok kısa bir süre kala İttihad ve Terakki Cemiyeti üyesi olduğİ gerekçesiyle tutuklandı. TaŒkıŒla’da bir süre tutuklu kaldı ve daha sonra Avrupa’ya kaçtı. Avrupa’da bulunduğİ süre içerisinde Abdullah Cevdet ile birlikte ReŒadiye Komitesi adı altında Aldülhamid’i tahttan indirip yerine ReŒat Efendi’yi getirmeyi amaçlayan gizli bir komite kurdu. 1899’da Ahmed Celâleddin PaŒa ile Jön Türkler arasında yapılan anlaşma sonunda ülkeye döndü. 1906’da Osmanlı Hürriyet Cemiyeti’nin kurulmasında büyük katkıları oldu. II. MeŒrutiyet’in ilânından sonra 17 Kasım 1908’de yapılan seçimlerde Selanik Milletvekili olarak mecliste görev yaptı. Nafia Encümeni Reisliğİ’nde bulundu. İkinci devrede de milletvekilliğİni sürdürdü. Ancak bu dönemde kurulan kabinelerde adı sıkça geçmesine rağmen hiçbir görev almadı. 1913’de Babiâli baskını sonrasında İzmir Valisi olarak atandı ve bu görevini 24 Ekim 1918’e kadar yürüttü. Mondros Mütarekesi’nin imzalanmasından sonra İngiliz işğâl kuvvetlerince Malta’ya sürgüne gönderildi. Malta’dan döndüğünde İttihatçuların yeniden toplanma gayretleri içinde bulundu. Ancak Anadolu’daki milli harekete katılmadı. 1926’da adının İzmir Suikasti’ne karıŒması üzerine ülke dışına kaçtı. 1933’de yurda döndü. 7 Kasım 1947’de İstanbul’da vefat etti. 62 yıl sonra 2009 Aralık’ında Feriköy Mezarlığındaki kabri torunu MelekŒah Arslan tarafından açtırılarak kemikleri ŒiŒli’deki Abide-i Hürriyet Tepesi’ne nakledilmek suretiyle yeniden defnedildi. (web.deu.edu.tr/aturkilkeleri/..c1.s3/ahmet-mehmedefendioglu.pd...; Türk Parlamento Tarihi I. ve II. MeŒrutiyet, II, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1998, s. 518; tr.wikipedia.org/wiki/Rahmi-Arslan)



### Marsilya'dan Tunus'a

“Kolağası Halil Bey, evvela Nuri'nin Tunus'a hareketini münasip gördüğünden, oradan Eyfel Kulesi'ne çıktıktan, bazı müzeleri gezdikten sonra, 23 Kasım'da Paris'ten trenle ayrılarak ertesi günü Marsilya'ya varmıştı. Aynı gün de Tunus'a vapurla yollanmıştı.

“Nuri Marsilya'da Tunus'a gitmek için vapur acentesi ararken, önüne bir İtalyan çıkararak, onu acenteye götürmüştü. Bu İtalyan Nuri'ye nereye gideceğini sormayı ihmal etmemiş fakat Nuri ona, Cezayir'e gideceğini söyleyerek atlatmıştı.

Nuri Manastır Askeri Rüştüye Mektebi'nde okurken, bir Fransız Frer papazından Fransızca ders aldığı ve üstelik askeri İdadi ve Harbiye'de mecburi Fransızca okutulduğu için, Fransızca anlayıp söylüyordu. Almancası da vardı. Zaten Avusturya Piyade Atış Mektebi'ne gidebilmek için, müsabakayı ona kazandıran bir amil de dil bilgisi idi.

“Marsilya'da Cezayir ile Tunus'a gidecek olan vapurlar yanyana idiler. Nuri İtalyandan ayrıldıktan sonra Tunus'a yani Bizerte'ye gidecek olan vapura bindi. Fakat yolda dalgadan ziyadesiyle müteessir olmuştu. Bu sebeple 25 Kasım'da Bizerte'ye dermansız bir halde varmıştı. Burası Tunus Beyliği'nin başlıca limanı ve Tunus şehrinin de iskelesi idi. Üstelik buraya ve içeriye bir demiryoluyla bağlı bulunuyordu.

“Bizerte'de vapurdan çıkanlara fazla polis takayyüdatı yapılmadığı gibi, eşyalar da aranmadı. Nuri Grand Otel'e inerek istirahat etmişti. Ertesi gün Bizerte'yi gezmiş ve yemek yemişti. Genç Türk zabitanın Bizerte'de ilk müşahade ve intibai, burada yabancıların sefa sürmelerine mukabil, yerlilerin sefalet içinde kaldıklarını görmek ve bundan teessür duymak olmuştu. Yabancıların ve yerlilerin mahalleleri aynı vechile tezat içinde idi. İşte girdikleri yerlere medeniyet getirecekleri söylenen müterakki Avrupa devletlerinin usulleri bu idi. Girdikleri yerin asıl sekencesini emmek ve onlara baş kaldırtmamak için de, dini taassup, adet ve sefaletlerine dokunmayarak oldukları gibi bırakmaktadır. Sokaklarda gezen Zuhaf Askerleri<sup>12</sup> de, onun dikkatini çekmiş ve bunların zabıt ve küçük zabıtları Fransız oldukları halde, askerinin yerlilerden mürekkep bulunduğunu kaydetmişti.

---

<sup>12</sup> **Zuhaf Askerleri:** Afrika'daki Fransız Piyade Birliğine bağlı, müslüman askerlere verilen ad.

**Tunus'ta İsmi ve Milliyetini Saklama Acemiliği ve Paris'e Dönüş**

“27 Kasım'da Bizerte'den Tunus Őehrine gelmiŐ ve Hotel de Paris'e yerleŐmiŐti. Burası Tunus Beylięi'nin merkezi idi. Yolda bir Tunuslu trene taŐ atarak camı kırmıŐtı. Otelin idaresinin ona doldurmak için verdiği hüviyet kâğıdına Nuri, anlaŐılmaz bir acemilik hissiyle adını Paulas, milliyetini Macar diye kaydetti. Doęum yerini de Trieste<sup>13</sup> olarak göstermiŐti. Fakat doğum tarihini yazdığı zaman ŐaŐırmıŐ ve bunu Rumi olarak atmıŐtı<sup>14</sup>. Onun maksadı herhalde kendinin Türk hüviyetini saklayarak, dikkati çekmemek idi. Fakat Türklük yüzünden ve her halinden pekâlâ akıyordu. Bu husus bu kayıtlar onun pasaportuna da mugayir dūŐuyordu. Bu sebeple dikkati daha çok çekecekti. Nitekim otel idaresi, keyfiyeti derhal polise haber vermiŐti. Bunun üzerine otelde yemek yerken, polisten haber geldi. Onu karakola istiyorlardı. Yemekten sonra polise gitti. Ondan pasaportunu istediler. Polis, pasaportuna baktıktan sonra ona: “Adınız Enver mi?” diye sormuŐ ve aynı zamanda gülümsemiŐ! Nuri polisin suali üzerine, İskenderiye'ye gideceğini söylemiŐ, polis te ona, o halde Cuma günü Marsilya'ya vapur var, demiŐ ve Marsilya'ya geri dönmek üzere Nuri'yi serbest bırakmıŐ...

“Paulas adıyla Macarlık, Nuri'nin aklına nereden ve niçin gelmişti? Nuri, İstanbul'dan Orient Ekspres'le Paris'e gelirken, onları Viyana İstasyonu'nda Yüzbaşı B. Paulas karŐılamıŐtı. Bir Macar olan bu zat, Rumeli'de ecnebi jandarma zabıta heyeti arasında bulunduğu zaman, Nuri'nin ağabeyi Enver ile tanıŐmıŐ ve dost olmuştu. Anlaşılan kendisine evvelce haber verildiği için trene karşı çıkmıŐtı. İŞte bizim genç Mülazım-ı sani Nuri de, kendi hüviyetini gizlemek için, onun hüviyetini takınmak istemiŐ fakat Avrupa hal ve adetlerine olan tecrübesizliği yüzünden bunu becerememiŐti. Çünkü her Őeyden evvel, onun otelde takınmak istediği hüviyet, pasaportuna uymuyordu.

“Nuri Tunus'a ne diye gelmişti? Onun bir vazifesi Trablus yolunu keŐfetmek, Paris'e haber vermek ve kabilsen kendisi de Trablus'a gitmek idi. Fakat Hotel de Paris

---

<sup>13</sup> **Trieste:** Bugün İtalya'nın kuzeydoğusunda Friuli Venezia Giulia Bölgesi'nde aynı adı taşıyan il merkezi, Şehir ve limandır. Slovenya sınırına doğru bulunan Şehir, Adriyatik Denizi'nde Trieste Körfezi'nin baŐında yer almaktadır. 1867-1918 yılları arasında Şehir, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu sınırları içinde bulunmaktaydı.

<sup>14</sup> General Nuri Killigil, “Trablusgarp Hatıralarım” Toplayıp Hazırlayan: Albay C.C.S., **Vatan**, 2 Mart 1941, S. 191

hadisesi, onun yoluna ehemmiyetli bir engel olarak polisi dikmişti. Şimdi bunu nasıl yenecekti?

“Nuri de, Tunus’tan Paris’e dönmek mecburiyetinde kalan birçok Türk zabiti gibi, Trablus’a geçmek hususunda muvaffak olamamaktan korkuyor ve çekiniyordu. Bundan başka onun asıl vazifesi ve hedefi buralarda dolaşmak değil, bir an evvel Trablus’a gitmekti. Fakat bu gibi işler, tecrübesiz olanlar için basit değildi. Lazım olan hükümetçe derhal Paris, Marsilya, Bizerte ve Tunus’un bura ahvali, dili ve adetlerini bilen zeki ve faal insanlar göndermek ve gizli bir menzil teşkilatı kurmaktı. Böyle bir şebeke kurulmuş olsaydı, Trablus’a geçecek olan Türk zabitleri hiçbir arıza ve müşküle uğramaksızın elden ele sevkolunurak, hem kolaylıkla, hem de süratle Trablus’a sokulabileceklerdi. Böyle bir teşkilat, Mısır yolu üzerinde de lazımdı. Fakat maalesef Abdülhamid idaresi, bizi her hususta geri bıraktığı gibi, seyahat için kurduğu şiddetli takyidat dolayısıyla Avrupa ile münasebetlerimizi o derece tehdit etmişti ki, ancak üç-dört seneden beri yavaş yavaş Avrupa seyahatleriyle ülfet etmeye başlamıştık. Bununla beraber Paris Sefareti ve Marsilya Konsolosluğu vasıtasıyla (Tunus’ta konsolos yoktu.) yine bir şeyler yapmak ve herhalde bir şebeke mümkün ve lazımdı. Fakat bizim memleket dışındaki makamlarımız bu gibi şeylerden daima fevkalâde çekinir ve kaçınırlardı. Onların bütün hedefi rahatlarının bozulmaması idi.

“Nuri, ressam ve eski güzel eserler meraklısı olduğu için, Tunus’tan Kartaca’ya<sup>15</sup> gitmiş ve orasını görüp gezdikten sonra ayın 29. Çarşamba günü tekrar Tunus’a dönmüştü. Burada onu yine polis karşıladı ve pasaportuna baktı. Nuri yine Hotel de Paris’e inmişti.

Bundan sonra o, burası için kendisine verilmiş olan bazı adresleri aramaya koyuldu ve İstanbul’dan Ali Baş Hampa’nın<sup>16</sup> verdiği adresi buldu<sup>17</sup>. Kendi hal ve

<sup>15</sup> **Kartaca:** MÖ 814’te Tunus Yarımadası’nda kurulmuş bir Fenike kolonisidir. MÖ 146’da Romalılar tarafından yıkılmıştır.

<sup>16</sup> **Ali Baş Hampa / Ali Başhamba:** 1897’de Tunus’ta doğdu. Dedesi Tunus’ta kalmış yönetici Türk seçkinlerinden Şerif Ali Başhamba, babası Ahmed Başhamba’dır. Lise öğrenimini Hayreddin Paşa tarafından kurulan ve Tunus’un modernleşmesinde önemli rol oynayan Sadıki Koleji’nde yaptı. Paris’e gitti ve burada Hukuk Fakültesi’ne girerek mezun oldu. Ülkesine döndüğünde bir süre avukatlık yaptı. Tunus milliyetçiliği yolunda ilk çalışmaları 23 Aralık 1905’te Sadıki Koleji Öğrencileri Derneği’nde başladı. Eğitim yoluyla Tunus’u Fransızların etkisinden kurtarma çabalarında bulundu. Ayrıca Tunus’ta Fransız idaresine karşı halkın uyandırılması için Genç Türklerden ilham alarak 1906’da Genç Tunuslular hareketini başlattı. Bu hareketin yayın organı olarak 7 Şubat 1907’de Le Tunisien adlı Tunus’un ilk Fransızca gazetesini çıkardı. 1911 Eylül’ünde İtalyanların Trablusgarp’a saldırması üzerine Tunusluları buradaki direnişi desteklemeye davet etti. Böylece geleneksel İslami kimlikle Panislamist düşünceyi bağdaştırmaya çalıştı. Amacı İslâm ülkeleri arasında birlik kurarak, yabancı saldırısına uğramış ülkeleri kurtarmak ve Osmanlı Devleti etrafında

vaziyetini anlattı “Bari geleceklerin yolunu ve hareketlerini tanzim için uğraşalım; polislin takibinden kurtulmak imkânı bulunursa ben kaçayım” dedi.

“Tunus'ta görüştüğü kimseler arasında Nuri Paşa, Recep Paşa'nın oğlu Ekrem'i hatırlamaktadır. Bu zat, ona gelecek zabıtların huduttan ikişer ikişer geçmelerinin kabil olduğunu fakat buradan Trablus hududuna kadarki, yollarda hep İtalyan dolu bulunduğunu ve bunların bir yabancı görünce derhal polise haber vermekte olduğunu söylemiştir.

“Filvaki Nuri polislin pençesine düşmüş ve ondan kurtulmak imkânını bulamamıştı. Ayın 30. Perşembe günü ona Paris'ten bir telgraf gelmişti. Bu telgraftan sonra da onu tekrar polise çağırılmışlardı:

“–Ne vakit gideceksin!

“–Bugün Bizerte'ye ve yarınki Cuma günü de oradan vapura binerek Marsilya'ya gideceğim, dedi. Ve öyle yapmaktan başka bir çaresi de kalmadı. 2 Aralık'ta Marsilya'ya ve ertesi günü de tekrar Paris'e dönmüştü. İstanbul'dan Paris'e birlikte gelen Derviş ile 19 Kasım'da Paris'e vardığı kayıtlı olan Mülazım-ı evvel Ali, bu yolun çetinliğini görerek, Mısır üzerinden Bingazi tarafına geçmek üzere İstanbul'a dönmüşlerdi. Belki daha başkaları da bu yolu intihap eylemişlerdi. Nuri Paris'e döndüğü zaman Ali Baş Hampa'nın, İstanbul'dan buraya geldiğini görmüştü.

“Nuri'nin amcası Halil, Nuri'nin Paris'e geldiği günün akşamı 3 Aralık'ta Marsilya'ya hareket etmiş, Tunus'ta onu kaçırarak Araplar bulmuş ve onlarla uyuşarak Trablus'a gidebilmiştir.

---

toplamaktı. Bu çizgiyi arkadaşlarıyla 19 Ekim 1911'de Arapça yayınlamaya başladıkları El-İttihad'ül-İslâm Gazetesi ile iyice belirginleşti. İtalyanların Trablusgarp'ı haksız işgalleri karşısında buraya gelen Türk kumandanlar ile Türkiye'nin Paris Elçiliği arasında bağlantı hattı konumunda kaldı. Tunus halkının geleneksel değerlerine sahip çıktı ve Fransız yönetimine karşı daha radikal bir tavır sergiledi. Bu tavır 1911 Jellaz Olayı'nda ve 1912'de meydana gelen tramvay işçilerinin grevinde açıkça ortaya çıktı. Özellikle tramvay grevinin, Fransız yönetimini hedef alması Tunus'taki Fransız Vali General Alpatite'nin sert tedbirlere başvurmasına neden oldu. Başta Ali Başhamba ve genç Tunusluların ileri gelenleri 13 Mart 1912'de tutuklandı, 22 Mart 1912'de de Tunus'tan sınır dışı edildi. Bunun üzerine Ali Başhamba Türkiye'ye gelerek İstanbul'a yerleşti. Ülkesinin istiklâli için burada da çalışmaya devam etti. Teşkilât-ı Mahsusa'da Umur-ı Şarkiye Müdürlüğü ve aynı zamanda Şura-yı Devlet Azalığı görevlerinde bulundu. 30 Ekim 1918'de Beşiktaş Akaretlerdeki evinde geçirdiği ani bir rahatsızlık sonucu vefat etti. İstanbul'un işgâli sırasında İtilâf Devletleri vefatının gerçek olup olmadığını anlamak için mezarını açtırarak ölümünü bir zabıtlarla belgelendirdi (Sezai Balcı-Mustafa Balcıoğlu, “İdealist Bir Mücadele Adamı Teşkilât-ı Mahsusa Başkanı Tunuslu Ali Başhamba-I” Toplumsal Tarih (Mayıs 2011) İstanbul, s. 2-7; Tunuslu Hürriyet Mücahidi, Yakın Tarihimiz I, İstanbul, 1962, s. 379-380)

<sup>17</sup> General Nuri Killigil, “Trablusgarp Hatıralarım” Toplayıp Hazırlayan: Albay C.C.S., **Vatan**, 3 Mart 1941, S. 192

### **Osmanlı Mebusan Meclisi Murahhası Rahmi Bey'in Kâtibi Olarak Paris'ten Tekrar Tunus'a**

“Nuri’ye gelince Trablus’a Rahmi’nin kâtibi olarak gitmeye karar vermiş ve bu sebeple onunla birlikte Paris’te kalmıştır. Rahmi Bey, Osmanlı Mebusan Meclisi’nin murahhası olarak, Trablus’a resmen seyahat ettiği için Nuri, Paris’te 12 gün kadar beklemek mecburiyetinde kalmış ve bu zamandan bilistifade Paris’in müzelerini iyice gezmiş ve oradaki şayan-ı hayret ve ibret eski nefis eserler görmüştür. Nihayet hazırlıkları ve pasaport muameleleri ikmal edildiğinden 15 Aralık’ta Rahmi Bey’in refakatinde tekrar Marsilya’ya ve oradan 18 Aralık’ta Kartaca Vapuru’yla Tunus’a geldiler.

### **Tunus-Trablus Yolculuğu**

“O vakit Tunus’tan Sfaks’a kadar demiryolu olduğu için El Cem üzerinden buraya trenle geldiler. Sfaks, Tunus ile Trablus arasındaki sahilin takriben yarısındadır. Rahmi ve Nuri Beyler Sfaks’ta yirmi altına bir otomobil kiralayarak 23 Aralık’ta Dehibat’a hareket ettiler. Buraya kadar şose vardı. Yolda Gabes’ten geçerken valiyi ziyaret etmişler ve ilk geceyi Fum Tatavin’de misafir olmuşlardı. 24 Aralık sabahı Tatavin’den hareketle akşamı Dehibat’a varmışlardı. Yolda yerlilerden harp hakkında iyi haberler duydular yani ilk şaşırmalardan sonra başlayan mukavemet ve aksülâmel birçok mübalağalı şayialarla ta Tunus’un içlerine kadar yayılmış bulunuyordu.

“Yolcularımız Dehibat’tan sonra hayatlarında hiç binmedikleri deve ile seyahat edeceklerdi. Çünkü şose burada bitmişti. 25 Aralık’ta deveye binildi ve eşyalar da aynı vasıtalara yükletildi. Rahmi Bey ve Nuri Tunus’tan hareketle, yolda içmek için otomobile bir sandık maden suyu yüklemişlerdi. Fakat yolda ve tam da susuz bir yerde bindikleri otomobilin suyu bitmiş olduğu için radyatöre maden sularını boşaltmaktan başka çareleri kalmamıştı. Bu suretle kendilerinin içeceği güzel maden sularını otomobil içmişti.

“Deve Nuri’yi fevkalâde rahatsız ettiğinden o, yaya yürümeyi tercih etmişti. Otomobilden sonra deve ile veyahut yaya yol almak epey müşkül bir şeydir. Fakat Dehibat’tan Trablus’a geçmek için bundan başka çare de yoktu. Bu muzic seyahatin bir tek tesellisi vardı ki, o da Trablus’ta onları bekleyen vazifeye bir an evvel kavuşmak aşk ve hevesi idi.

“Rahmi ve Nuri Beyler, 25 Aralık'ta Tunus, Trablus hududunu geçerek akŒam Nalut Kasabası'na varmıŒlardı. Tunus hududunu aŒar aŒmaz bir Bedevi çadırına rast gelmiŒlerdi. Üstünde yalnız bir siyah gömlek bulunduĒu için güzel endamı tamamıyla teressüm etmiŒ, göĒüsleri meydanda yalınayak güzel ve genç bir Bedevi kadını karŒılarına ıkmıŒ, kendilerine serin bir ayran sunmuŒtu. Bunun tadını bugüne kadar hâla unutmamıŒlardır. Bir çölden diĒer bir çöle geçerken, hele o susuzlukta ve o yorgunlukta, güzel bir çöl kızının elinden serin bir ayran içmenin hatırası, bir ömür sürecektedir tatlı olabilir. Yolcular serin bir ayrandan pek memnun kalmıŒlardı. Bunu para ile ödemek istediler. Güzel Bedevi kızı kabul etmedi. Parayı çadırın eteĒine bırakarak ister istemez ayrıldılar.

“Nalut huduttan 20 km kadar içeride ve Trablus'tan aŒaĒı yukarı 250 km cenup batıda bir kaza merkeziydi. Eski ve güzel bir kasrı vardı. Kaza Kaymakamı Refet, yolcuların istirahatini temin için mümkün olanı yaptı. Burada Œu haberleri aldılar: Kumandanlık ve vilâyet Aziziye'ye nakledilmiŒ, para ve erzak cihetiyle büyük sıkıntı varmıŒ. Nuri Bey'in amcası Halil Bey de Homs Bölgesi Kumandanlığı'na tayin olunmuŒ ve Œimdi orada imiŒ.

“Rahmi Bey, buradan Aziziye ile yaptıĒı telgraf muhaberesi neticesinde para ve erzak meseleleri için tekrar Tunus'a dönmek karar ve mecburiyetinde kaldı. Bunun üzerine Nuri, buraya kadar beraber geldiĒi yol arkadaşından ayrı düŒtü. Bundan baŒka rahatsız olduĒundan 5 Ocak'a kadar burada kalmıŒtı. Bu esnada Nalut memurlarından Aziziye'ye gönderilmek üzere 400 lira iane toplanmıŒtı. Bu arada Nuri de, 37 Fransız ve 4 Osmanlı altını vermiŒti. Hareketten beŒ gün evvel, İtalyanların Aziziye Œimalinde bir taarruza getiĒi ve Gıryan'dan top sesleri iŒitildiĒi hakkında buraya haber gelmiŒti.

“Nalut bir vadinin bayırında birer katlı evler halinde inŒa olunmuŒ, büyücek bir kasaba idi. Bunun diĒer Trablus kasabalarından farkı, birkaç katlı erzak kulelerine malik olmasıydı. Bu kulelerin muhtelif katlarında odalar var ve bu odaların kapıları dıŒarı tarafa açılmıŒ olduklarından, buraya çıkmak ve inmek bir nevi cambazlığa mütevakkıftır. Ahali bu odalarda erzaklarını saklarlar. İhtimalki de, bu müŒterek erzak kuleleri hırsızlara karŒı inŒa ettirilmiŒtir.

### **Nuri Bey'in Amcası Halil Bey'in Maiyetine Tayini Homs Cephesi Margab Karargâhı Yolunda Yolculuğa Devam**

“Nuri, 5 Ocak'ta Nalut'tan yine deve ile hareket etti. Yolda üç kuruşa mukabil bir İtalyan çantası satın aldı. Ganimet bol olduğu için ahali, ellerine geçen İtalyan askeri eşyasını ucuza satıyordu. Akşam açıkta konaklamışlar, ertesi gün öğle yemeğini Cifara Kasrı'nda yemişler, akşam bir handa konaklamışlar, daha ertesi günü de Coş mevkinde varmışlardı. Gecenin karanlığında köyün methalini bulmak için iki saat uğraşmışlardı. Burada küçük bir kışla ve 16 neferle Mülazım Ahmed bulunuyordu...

“7 Ocak'ta Coş'tan hareket ederek, geceyi açıkta geçirmişler, 8 Ocak'ta düz bir araziden geçmişler ve 9 Ocak'ta Birganem'e varmışlardı. Yolda beraberlerine verilen birkaç askerin hal ve tavırlarını Nuri hiç beğenmemişti. Ne Rumeli'deki ve nede Maiyet-i Seniye Bölüğü'ndeki disiplinli askeri elbette burada bulamayacaktı. Fakat Trablus'ta kalan bir avuç Türk askerinin buna rağmen ne bitmez tükenmez bir şecaat ve metanet kaynağı olduğunu, yavaş yavaş görüp öğrendi ve onlardan azami istifade etmenin yolunu da buldu<sup>18</sup>.

“Aynı 10. günü akşamı Aziziye'ye varmıştı. Trablus düştükten sonra, burası bütün Trablus hareketinin askeri ve mülki merkezi olmuştu. Fırka Kumandanı Miralay Neşet<sup>19</sup> ile Fırka Erkân-ı Harbiye Reisi Binbaşı Fethi buraya yerleşmişler ve bütün askeri ve mülki kumandayı ellerine almışlardı. Nuri halktan aldığı iane parasını kumandana teslim etti. Kumandan kendisini yemeğe alıyordu. Ertesi gün Nuri, Aziziye'den hareket etti. Amcası Halil'in maiyetine tayin edilmişti. Bu sebeple Homs Cephe'sine Margab Karargâhı'na gidecekti. Onunla beraber bir de Jandarma Yüzbaşısı Hasan vardı. Aynı 12'sinde Yene'ye geldiler. Ertesi gün buradan da ayrılarak öğle vakti Cifara'ya vardılar ve Cifara eski kasrında belediye reisi ile yemek yediler. Akşam bir hana indiler. Aynı 14'ünde handan yine deveyle hareket ettiler ve akşam Musallata'ya vardılar. Burada yol letafet kesbetmişti. Su da vardı. Uzaktan deniz bile görünüyor, her taraf zeytinlik, ağaçlık ve hurmalıktı. Musallata da büyücek bir kasabaydı. Burada hem bir ziyafete kondular ve hem de yıkanabildiler.

<sup>18</sup> General Nuri Killigil, “Trablusgarp Hatıralarım”, Toplayıp Hazırlayan: Albay C.C.S., **Vatan**, 4 Mart 1941, S. 193

<sup>19</sup> Çopur Neşet / Neşet Bora

**Nuri Bey Margab Karargâh'ında**

“Ertesi gün yani 15 Ocak'ta Nuri, Margab Karargâhı'na varmıĒtı. Burası amcası KolaĒası Halil'in kumanda ve ikamet mevkii idi ve dūĒmanın iĒĒâlindeki Homs Kasabası ile denizden yalnız 3-4 km bir mesafede idi.

“Ertesi sabah Nuri, bir muharebede ilk defa top sesi duyuyordu. DūĒman gemileri denizden görebildikleri mücahitlere top ateĒi savuruyordu. O gün amcası ile birlikte ileri hatlara giderek dūĒmana üç kurĒun attı. 18 Ocak'ta Homs'a çıkmıĒ iki yerli kadınla, üç erkeĒi karargâha getirdiler. Erkeklerin üstünde kaĒıt çıktıĒından Divan-ı Harb'e verildiler.

“15 Ocak'ta fevkalâde mühim bir hadise olarak iki daĒ topunun Aziziye'den Musallata'ya geldiĒi haber verildi. Bunlar Homs Cephe'sine tahsis olundu. 20 Ocak'ta Divan-ı Harp Homs'tan çıkan erkeklerin casusluĒuna hükmederek idamlarına karar verdi. Bunlar Margab'ta bir zeytin ağacına asıldılar. Homs Merkez Cephesi'ndeki kuvvetlerin bugün yapılan yoklamasında topu topu 1.000 kiĒi mevcut olduĒu anlaĒılmıĒtır. Homs'taki külliyetli dūĒman kuvvetlerinin karĒısında gerek Margab ve gerek Lebda cihetindeki umum kuvvet 1.500 kadardı.

“Homs mevkini İtalyanlar 18 Ekim'de denizden iĒĒâl etmiĒlerdi. Ondan sonra 23 Ekim sabahı bir Bersagliyeri Taburu<sup>20</sup> ile dört deniz topundan mürekkep bir müfreze Margab Tepesi'ni de iĒĒâl ettiyse de, aynı gün öğleden sonra mücahitlerin mukabil taarruzuyla köy alınmıĒtı. Bu suretle İtalyanlar bunca zırhlılarına ve epeyce piyade kitalarına raĒmen Homs Kasabası'nın bahçe hudutlarından daha ileri gidememiĒti.

“Amca Halil Bey'in karargâhı Nuri için kıymetli bir tecrübe mektebi idi. Orada yeni yeni tipte insanlarla, yeni adetlerle, bambaĒka hayat Œartlarıyla temasa geliyordu. Aynı zamanda da ateĒ hattında piĒiyor ve askerliĒin idareye ait taraflarını öğreniyordu. Çöl ortasında her dakikası gayet canlı ve eĒlenceli hadiseler ve alâkalar içinde geçiyordu. Vakit buldukça resim defterine sarılıyordu. Nuri cidden istidatlı bir ressamdır. Küçük albüm Œeklinde bir deftere kurĒun kalemle çizdiĒi resimler Trablusgarp Harbi'nin en hoĒ yadigârlarından biridir....

“Nuri'nin yaptıĒı resimlerden biri Sakallı Mehmed Efendi'ye ait olup, Mehmed Efendi karargâhın mühim bir Œahsiyeti idi. Vazifesi zımnıta denilen gıda maddesini askere tevzii etmekte.

<sup>20</sup> Bersagliyeri/Bersaglieri Taburu: İtalyan Ordusu'nda 1839'da keskin niĒancılardan oluĒturulan tabur.



“Zımnıta Trablus mücahitlerinin başyemeği idi. Aslen de Bedevilerin başlıca gıdasıdır. Zımnıta yapmak için arpa kavrulur, öğütülür. Bundan hâsıl olan una yağ ve şeker katılarak torbalara basılır. İstendiği zaman da ıslatılarak yenir. Sakallı Kâtip Mehmed Efendi de zımnıta yaptırıp askere ve Bedevilere tayin olarak dağıtmaya memur olduğu için Bedeviler ona hemen kâtibüzzımnıta yani zımnıta kâtibî adını takmışlardı.

“21 Ocak'ta düşmanın Margab mevkiine taarruz edeceği zannedilerek telgrafla Musallata ve civarından “fez'a” yani yardım ve imdat istenmişti. Trablus muharebelerinde muvazzaf askeri kıtalar hemen yok gibi olduklarından bütün işi gönüllü mücahitler görüyordu. Bunlar ise kısmen cephede bulunuyor, kısmen de dağ veya ovalarındaki çadırlarda yaşayarak ekin ve hayvanat işlerine bakıyorlardı. Bu sebeple bir muharebe olacağı zaman yakın ve uzak kabilelere telgraf veya ulaklarla haber gönderilerek yardım istenirdi. Yerliler de “Cihad fi sebilillah” diye bağırıyorlardı. Bu yardımlara yerliler “fez'a” derlerdi. Musallata fez'ası 22 Ocak sabahı gelmişti. Fakat düşman taarruz etmemişti.

“Bu gibi çok ciddi hatta tehlikeli anlarda bile Trablus cephelerinde gülünç hadiseler eksik olmuyordu. Meselâ birgün karargâhta bir Bedevi'nin bir Avrupalı “şüvester-hemşire” kıyafetiyle dolaştığı görülür. Herkes buna kahkahayla gülmekten bayılır. Nihayet garip olduğu kadar pek gülünç bir kıyafete giren Bedevi'ye sorularak mesele anlaşılır. Bakınız neymiş: Adamcağız bir gece bir kolayını bularak ve karanlıktan istifade ederek Homs'un içine girmiş. Yolu üstüne bir İtalyan hemşiresi düşmüş. Kadının hakkından gelerek üstünü ve başını soymuş ve zavallı kadının kıyafeti cahil Bedevi'nin hoşuna gittiği için bunları üzerine geçirmiştir.

“Beklenen iki dağ topu karargâha nihayet gelmiş olduğundan, bunlar mevziye sokularak, düşman üzerinde tecrübeleri yapılmak istendi. Fakat cephaneleri pek mahdut olduğundan 2.800-3.000 metreden ancak iki dane ve iki şarapnel atıldı. Mermiler hemen hepsi Homs Kasabası'nı aşmış ve denize düşmüştü.

“Nuri 24 Ocak Çarşamba günü amcası tarafından Lebda yani sahil bölgesi kumandanı olarak tayin olunmuş ve sahile gitmişti. Beraberinde Beşirüsadevi adında sahilli ve Türkçe okur-yazar ve konuşur münevver, hamiyetli ve zeki bir genç vardı. Nuri'yi yeni karargâhında sahil şeyhleri selamlamışlardı. Bu şeyhler arasında Kuloğulları'ndan birçok kimse vardı. Meselâ “Hacı Salih Rumelili” ve “Aliyyüttürki” gibi.

“Kuloğulları’ndan bir mücahidin belinde ekseriya dededen ve babadan kalma eğri bir Türk kılıcı bulunur.

“Nuri anlatıyor: “Bir gün bir Kuloğlu’nun belindeki böyle bir kılıcı kınından çektim, üstünde altınla yazılmış, Şu güzel Türkçe ibareyi görünce hayret içinde kaldım<sup>21</sup>:

**Bir can için bin cana minnet eylemem**

**Minnet-i dünya için sultana minnet eylemem**

“Kuloğulları Trablus’taki Türk nüfusunun çokluğunu teşkil ederler. Hele fetih ve istilâ devirlerinde Trablus’a çok miktarda Türk ve Türk aileleri yerleşmişlerdi. Zamanla da oraya memuriyet, sürgün vesair suretlerle gelenler ve tekaüt suretiyle kalanlar çok olmuştur. Fakat bunların hemen Araplığa ve Garplılaşmaya doğru gitmekten kendilerini alamamış ve bu sebeple orada bir Türk kolonisi kurulamamıştır. Bunun da başlıca sebebi oraya gelen Türklerin yerliler gibi, müslüman dininde olmaları ve müslüman adları taşımalarıdır. Bununla beraber Trablus’un Türk ırkına mensup sekenesinin mezhebi Hanefi olup, yerlilerin mezhebi ise Maliki’dir. Bu suretle Türkleri, yerlilerden, bir dereceye kadar ayırmak kabil olur, yoksa dilleri, kıyafeti ve halleri tamamıyla Araplaşmıştır. Hatta Kuloğulları’na yerliler Kurogliye dedikleri için ve zamanla Kuroglik tabirinin medlülü kaybolacağı için Trablus’taki Türk ırkından onbinlerce insan yerlilere büsbütün karışıp gidecektir.

“Eskiden Kuloğulları’nın Trablus’ta vergi vermemek ve alelumum silah takınarak tahsildarlık ve kolculuk işlerinde kullanılmak gibi bazı imtiyaz ve monopollerini vardı ki bunlar, sonradan ilga edildiğinden yerlilerle, bu cihetle olan farkları da ortadan kalkmıştır.

“Nuri Lebda Kumandanı olduktan sonra, hurma ağacından iki top yaptırmış ve amcasının karargâhına göndermiştir. Bunlar hakiki toplarmış gibi mevziye konarak, düşmanın dikkatini çekmek ve ona beyhude cephaneye yaktırmak için faydaları olmuştur. Trabluslular bu gibi toplara “Abdüsselâm Topu” derler. Yerlilerin mezhebi Maliki olduğundan bunların bir Abdüsselâmları vardır. Bir sıkıntıya uğradıkları zaman “Ya Allah” “Ya Muhammed” diyecek yerde “Ya Seydi Abdüsselâm” derler ve Abdüsselâm’ı çağırırlar. Kezalik bir Trabluslu bir ağaç kütüğü gördüğü zaman, bunu

<sup>21</sup> General Nuri Killigil, “Trablusgarp Hatıralarım”, Toplayıp Hazırlayan: Albay C.C.S., **Vatan**, 5 Mart 1941, S. 194

hemen İtalyanların tarafına çevirir ve ona bu nedir diye sorarsanız “Haza müdeffi Abdüsselâm-Bu Abdüsselâm Topu” diye cevap verir.

“Labda sahil bölgesi, düşmanın işgâli altındaki Homs Kasabası’nın şarkındadır. Düşman yalnız Homs Kasabası’nı ve bunun 400-500 metre etrafındaki bahçeleri işgâl ediyordu. Eski Romalıların Leptis Magna adını verdikleri şehir harabeleri yani Lebda ve bunun hurmalıkları henüz bizde idi.

“Leptis Magna esas itibariyle eski bir Fenike-Kartaca şehri idi ve Trablus şehirlerinin en ehemmiyetlilerindendi. (Şimdi sahil kumuyla dolmuş) bir limanı, bir rıhtımı, bir mabedi vesair binaları vardı. Bunların enkaz ve harabeleri durmaktadır. Romalıların inşa etmiş buldukları yeni şehir biraz daha şarkadır. Bununda muazzam hipodromunun, anfiteatrının ve diğer kısımlarının harabeleri durmaktadır. Gerek bizim zamanımızda ve gerek 1914’te İtalyanlar tarafından buralarda hafriyat yapılmıştır. Bu sebeple Lebda, tarihi kıymeti haiz harabeleri, hurmalıkları cihetiyle bundan başka Akdeniz’in sahilinde bulunması itibariyle Nuri’nin pek hoşuna gitmişti. Çünkü Nuri, daha genç yaşından ve çocukluğundan beri tab’an ressam olduğu kadar eski nefis eserler meraklısı idi. Bu sebeple Lebda sahil bölgesinde bir taraftan düşmanla uğraşırken, diğer cihetten harabeleri dolaşır ve bazen hafriyatta dahi bulunurdu.

“Nuri, cepheyi şeyhlerle birlikte dolaştı. Bu dolaşma esnasında da usulen İtalyanlara tüfek attılar. Dönüşte Lebda harabelerinin şarkında ve deniz kenarında Sidi Barko denilen hurmalık mevkinde oturup dinlendiler. Bittabi yeni ve genç bir kumandan geldiğini duyan yerliler ve Bedeviler etraftan gelmişler, seyrediyorlardı. Bu suretle çokça bir cemaat toplanmıştı. Sahilin Şeyhi Ömerünnias’ın akrabası olan Mehdi adında bir genç söze karışmış ve nişancılıktan bahsetmişti. Onun belinde Karadağ Tabancası, bir hançer ve elinde bir de tüfek vardı. Bu muhavere de adı yukarılarda geçen ve iyi Türkçe bilen münevver ve genç yerlilerden Beşirüsadavi tercümanlık ediyordu.

“Genç Mehdi sahilin yiğitlerindendi. Nuri, Mehdi’ye “Seninle atışırsız. Bir kuzu ziyafetine...” dedi. Biraz ileride kuma bir sıva parçası dikildi. Mesafe yakın olduğundan Mehdi tüfeğiyle bunu kolayca vurdu. Aynı büyüklükte bir sıva parçası daha dikildi. Nuri buna mavzer tabancası ile attı ve vurdu. Mehdi de tabancasını çıkardı ve Karadağ’ın bir top gibi patlamasına rağmen, tabiatıyla vuramadı. Çünkü Karadağ Tabancası’nın ne mesafesi ve ne de atış sıhhati, asri ve otomatik bir mavzerinkine benzemezdi. Mehdi muvaffakiyetsizlik üzerine “Biz tabancayı yalnız düğünlerde havaya atmak için kullanırız” dedi. Fakat kuzu ziyafetini de verdi.

“Nuri PaĒa, yerlilerin ve Bedevilerin niĒancılıklarından umumiyetle Őikayetçidir. Trablus'ta kurŒun pek kıt olduğu için niĒancılıđın burada olduğu kadar hiĒbir yerde ehemmiyeti olmamıŒtır.

“Nuri, Őeyh Ömerünnias'ın merbuasında (selamlık makamında kullanılan oda) yerleŒti. Mıntıka hurmalık olduğu için orada karasinek de çoktu. Nuri ise bunlardan hiĒ hoŒlanmıyor ve pek rahatsız oluyordu. Bu sebeple karasineklerle de mücadeleye baŒladı. Mücadelesini Şöyle anlatıyor: “Bir gün o kadar bizar kaldım ki, masanın üzerine hurmaları dağıttım ve bir fiŒek ziyan ederek, içinden çıkardığım barutu evvela masanın etrafına gezdirdim ve büyük bir müstatil yaptım. Sonra bunun içine müteaddid küçük barut müstatiller daha çizdim. Müstatillerin aralarına da barut çizgilerle vaslettim. Bu esnada masanın üstü sinekle dolmuŒtu. Bende baruta bir ucundan ateŒ verdim. Masanın üstü bir anda ateŒ aldığından oradaki bütün sinekler kavrulmuŒtu. Fakat kokudan kapıyı ve pancereyi yeniden açınca sinekler tekrar dolmaya baŒladılar.

“Homs önünde daima birkaç İtalyan harp gemisi bulunurdu ve bunlar sahil mıntıkasını çok döverdi. Nuri de sık sık Homs'un Şark cephesine karŒı olan sahil bölgesinin ileri karakoluna (yerliler ileri karakola “assa” derlerdi.) giderek İtalyanlara kurŒun atardı. Çünkü hiĒ top yoktu<sup>22</sup>.

“Homs'un Şark mahrecinde bir çeŒme vardı ki, İtalyanlar süvari ve topçu hayvanlarını burada her gün sularlardı. Nuri'nin de en büyük keyfi, ileri kol bölgesindeki bir harabenin ön duvarının arkasından bu çeŒmeye gelenlere kurŒun atmaktı. Mesafe 1.200 metre olduğundan, tüfekte bu kadar mesafeden vurmak için iyi niĒancı olmak lazımdı. Nuri de iyi bir niĒancı idi ve attığını vururdu. Bu sebeple yerliler, bir hedef görünce hemen ona haber vermeye koŒarlardı ve ona hedefi iŒaret ederlerdi. Fakat onlar bunu, babalarının aŒkına değil, para kazanmak için yaparlardı. Buradan bir gün attı, bir iki isabet oldu. Hatta ertesini gün Homs'tan gelen bir ihtiyar sakallı o gün atılan bir kurŒunla bir İtalyan askerinin boğazından vurulduğunu haber verdi. Bu iŒi birkaç defa tekrarladıktan sonra Nuri, bir gün yine mahut duvarın arkasına geĒmiŒ, tüfeğini çeŒme istikametine uzatmıŒ ve çeŒmede birikmeye baŒlayan at ve insan kümesine ateŒ etmiŒti ki, tüfeğin patlamasıyla beraber, Nuri'nin bulunduğu yerde müthiŒ bir taraka kopmuŒtu. Düşman Nuri'yi avlamak için iki seri ateŒli top

<sup>22</sup> General Nuri Killigil, “Trablusgarp Hatıralarım” Toplayıp Hazırlayan: Albay C.C.S., **Vatan**, 6 Mart 1941, S. 195

yerleştirmiş, yakın bir mesafeden atıyordu. O suretle ki, Nuri çeşmeye ateş eder etmez bunlar atışa başlamışlardı.

“Alt tarafını bizzat Nuri anlatıyor: “Birdenbire bir şey oldu. Ben kendimi otomatik bir şekilde, duvarın hemen arkasındaki harabenin gerisine attım. İtalyanlar buraya arka arkaya 10-15 mermi attılar ve orasını allak bullak ettiler. Ateş kesilip, ben de kendime geldikten sonra, tekrar öndeki duvarın gerisine gittim ve iki kurşun atıp, Ya Allah diye oradan hemen savuştum.”

“Nuri sahil mıntıkasına tamamıyla alışmakta ve maiyetindeki şeyhlere kendini gittikçe saydırmakta idi. Bu mıntıkada Abdülâti Cerem gibi meşhur ve büyük yerli mücahit reisler olduğu gibi Halife Fakrun gibi müthiş şakiler de mevcuttu. I. Trablus Harbi'nin sonlarında İtalyanlar tarafına geçerek Nuri aleyhindeki hareket ve teşebbüslerini uzun uzadıya anlatacağımız bu adam, bir gün Lebda'da Nuri'ye müracaat ederek, kendisini jandarma yapması için ricada bulunmuş, o da yapmamış çünkü etraftan şu malûmatı vermişler:

“–Bu adam müthiş bir eşkıyadır. Şayet jandarma olursa, yollarda herkesi soyar.

“Fakat talebini yüzüne karşı doğrudan doğruya reddetmeyi böyle bir adamı şu fevkalâde sıralarda aleyhine çevirmek olacağı için Nuri, kendisine şu teklifte bulunmuştur:

“–Halife Fakrun, seninle atışalım. Eğer bizden iyi atarsan, seni jandarma yaparım.

“Müsabakayı Halife Fakrun kazanamadığından jandarma da olamamıştır. Bu adam müthiş bir katil ve hırsızmış. Bir koca karıyı korkutup soyduktan sonra nasıl sıkıştırıp öldürdüğünü, kabileleri nasıl soyduğunu pervasız anlatırmış. Bir kabileyi soymak için zaptiye kıyafetine giriyor. Kafilesine yine zaptiye kıyafetindeki birkaç arkadaşı ile arkadan yetişiyor:

“–Durun! Hükümetin emri var, bilmem ne çalınmış, sizi arayacağız! diyorlar. Kafile duruyor. Hiçbir kimsenin mal ve eşyasında kanuna muhalif bir şey olmadığından yolcular aranmaktan korkmuyorlar. Aksine olarak: “Gelin, arayın!” diyorlar.

“Halife Fakrun, kumandaya başlıyor:

“–Herkes kafileden yirmi adım dışarı çıksın! Bu tarafa! Silahları bırakınız!

“Bu işler olunca, bu sefer eşkıya zaptiyeler, silahlarını kervan halkına çeviriyorlar. Orada ne kadar adam varsa hepsinin ellerini yine kendilerine ve birbirlerine bağlatıyorlar. Kuvvetli ve tehlikeli olan bir ikisini vuruyorlar. Neticede kervanda eşya, silah, deve, at ve merkep her ne varsa alıp gidiyorlar.

“Terhuneli Agap da Halife Fakrun'dan aĒaĒı kalır bir eĒkıya deĒildi... Yukarıda adı geĒen Abdülâti Cerem bir eĒkıya deĒildir. Sırtlı Hasun kabilesi Őeyhlerindedir. Kabilesinin Ēadırları Sırt'ın 40-45 km Şarkında Sultan mevkindedir. Kendisi de esasen orada oturur. Fakat cihad iĒin bir kısım Hasunlularla Lebda'ya gelir. Abdülâti Cerem yazısı ve okuması olmayan fakat zeki, cesur ve cüretli yaman bir adamdır. Esasen Hasunlular da Ēok iyi muhariptirler ve Abdülâti Cerem'e fevkalâde baĒlıdırlar. Bu kabile mensuplarıyla, Abdülâti'nin ne yaman adam olduklarını anlatmak iĒin Nuri Şöyle hikâye eder:

“Mısrata'nın 120 km kadar cenubundaki Gedadife kabilesiyle Hasunlular arasına harp Ēıkmadan aĒaĒı yukarı bir sene evvel münaferet ve adavet girdiĒinden bunlar vuruĒmaya baĒlamıĒlar. Gedadife Kabilesi 2.000 tüfek ĒıkarabildiĒi halde Hasunlular yalnız 400 tüfek Ēıkarabiliyordu. Buna raĒmen Hasun diĒerini yıldırımıĒtır. Bu muharebelerde gerĒi Hasunlular hemen yarı muharip mevcutlarını kaybettiler. Fakat Gedadifelilerden o kadar adam öldürmüĒler ki, netice de kendilerini bunlara saydırtmıĒlardır.

“Abdülâti Cerem de Őahsen müthiĒ kan dökken bir adamdır. Fakat Őaki deĒildir. KardeĒi Bingazi Müstakil MutasarrıflıĒı tarafında bir haĒiĒ (esrar) kaĒakĒısıdır. Yunanistan'dan gelen haĒiĒları, Mısır'a kaĒırmakla uğraĒır. Mısır hududunda oturan Evlad-ı Ali kabilesinden biri Abdülâti Cerem'in kardeĒini İngiliz devriyesine haber vermiĒ, devriye de onu pusuya düĒürerek öldürmüĒ. Abdülâti vakayı haber alır almaz kardeĒinin intikamını almak iĒin hemen oraya gitmiĒ ve haber vereni ailesi ile birlikte öldürmüĒtür. Fakat vaka mahallerine İngiliz devriyesi yetiĒtiĒinden, devriyenin kumandanını, daha bir iki kiĒiyi vurmuĒ, kendisinin de burun kemiĒi yukarı kısımda bir kurĒunla uĒtuĒundan orası Ēukur kalmıĒtır. İleride anlatacaĒım Lebda'nın geri alınması muharebesinde bir İtalyan kurĒunu sol elini delerek göĒsünde asılı bulunan dürbünün adeselerini karnının iĒine sokmuĒsa da, Musallata Hastanesi'ndeki Türk cerrahlarının himmetiyle ölümden kurtulmuĒtur. Sonradan Sırt'ta diĒer bir muharebede saĒ kolundan vurulmuĒ olduĒundan bu suretle iki eli, kötürüm gibi kıvrık kalmıĒtı. Bununla beraber hâlâ iyi tüfek kullanırdı<sup>23</sup>.

<sup>23</sup> General Nuri Killigil, “Trablusgarp Hatıralarım” Toplayıp Hazırlayan: Albay C.C.S., **Vatan**, 7 Mart 1941, S. 196

“Nuri'nin emrinde hiçbir muntazam kıta ve hatta Türk asker ve çavuşları bile yoktu. Mevcudu nihayet 100 kişiye inmiş olan Nizamiye Taburu Margab mevkinde doğrudan doğruya cephe kumandanı Halil Bey'in kumandasında idi. Nuri'nin emrinde çoğu Sahillilerle Sırtlılardan ve Hasunlulardan mürekkep yalnız gönüllüler vardı ki, bunların şeyhlerinden yukarıda bir nebze bahsetmiştik.

“Sahillilerin Şeyhi Ömerünnias, muharip ve mücahit değildi. Fakat varyetli ve hamiyetli bir adamdı. Nuri'nin maiyetindeki gönüllülerin mevcudu alelâde hallerde 300-500 kişi kadardı. Fakat bunlar bir muharebe olunca etraftan gelen fez'alarla artarlardı.

“Yerli mücahitler ve Bedeviler, geceleri daima düşmanın tel örgüleri ve siperleri arasından geçerek, bazen de İtalyan vurarak, telefon kablosu silah, cephane ve her türlü malzeme çalıp getirirlerdi. Onlar, bidayette acemi olduklarından öldürdükleri İtalyanların üzerlerinde buldukları banknotları, bizim doktorlara reçete diye, kezalik küçük ve otomatik bir tabancayı da hekimliğe ait bir cerrah aleti diye 3-5 kuruş mukabili verirlerdi. Sonra sonra ustalaştılar ve getirilecek ganimetlerin sayı, arşın ve kilo fiyatları sabit ve muayyen olmaya başladığı gibi, dikenli tel örgülerini kesmek için de hususi makaslar tedarik olunarak mücahitlere verildi. Bu suretle birçok şey, düşmandan alınırdı. Yerliler bu işi, tabiatıyla para için yaparlardı ve bazen de bu yolda ölür veyahut ta yaralanırlardı. Bu suretle bu nevi teşebbüsler bazen bir facia ile neticelenirse de, ekseriye muvaffak olunurdu. Trablus'ta az çok tüfek varsa da cephanesi pek azdı. Bunun için her mıntıkanın askeri idaresi atılan her kurşunun kovanını mücahitlerden muayyen bir para mukabilinde satın alınırdı. Onun için onlar, bu kovanları atmazlar ve derhal toplayıp getirirlerdi. Bu kovanları doldurmak için kurşun, barut ve kapsül lazımdır. Esas olan kurşunu yine bizzat İtalyanlar veriyordu. Barutu İstanbul'dan gelen bir usta dumanlı olarak yapıyordu. Kapsül ise, Trablus cihetinde Tunus'tan ve Bingazi taraflarında Mısır'dan kaçak olarak getirtiliyordu.

“Şimdi kurşunu İtalyanların nasıl verdiklerini daha doğrusu bunun İtalyanlardan nasıl tedarik edilmekte olduğunu izah edelim. Nuri bulunduğu mıntıkaya göre bunu şöyle anlatır:

“Kurşunu da mücahitler İtalyanlardan tedarik ederlerdi. Bunun için düşman topçu gözetleme yerlerinden görülecek surette üç-dört kişi meydana çıkarlar ve certlerini yani beyaz ehramlarını başlarının üstünde sallarlardı. İtalyanlar işin aslını bilmediklerinden bunlara derhal şarapnel atarlardı. Şarapnelin içi birçok misketlerle yani takriben

findık bŸyŸklŸğŸnde yuvarlak kurŐunlarla dolu olduğundan, dŸŐman ateşi kestikten sonra, aynı ameliye muhtelif zamanlarda, biraz daha sağda veya biraz daha solda olmak Ÿzere tekrarlanırdı. İtalyanların bol bol savurdıkları ŷarapnellere içinden saçılan misketler bu suretle cephaneye ihtiyaımızın temin edilmesine yarardı.

“Her misket danesi para ettiğinden, bunların hiçbiri ziyan edilmez, dikkat ve ihtimamla toplanarak getirilir. Fakat misket arama işi basit olmadığı gibi, mŸcahitlerin kendilerini gŸstererek ve oynayarak dŸŐmanın topçu ateŐini Ÿzerlerine celp etmeleri her ne kadar ekseriye seyredenleri gŸldŸrebilirse de, bazen bu yŸzden kazara vurulanlar da olurdu.

“Margab Tepesi bizde iken, mŸcahitler bunun ŸstŸne çıkararak etrafı seyretmeyi severlerdi. Bu tepenin zirvesinde Romalılardan kalma bir mabedin harabesi vardı ki, bŸyŸk kesme taŐlardan yapılmıŐ bir duvardı. MŸcahitler bu duvarın arkasında dururlardı. Fakat nede olsa ihtiyatsızca hareket ettiklerinden beyaz ehramları uzaktan gŸrŸlŸrdŸ. Bu sebeple İtalyanlar burasını topla dŸverlerdi. Bir gŸn yine İtalyanlar burasını dŸverken, en Ÿstteki taŐa bir mermi isabet etmiş, bŸyŸk ve ağır taŐ devrilmiŐ ve duvarın arkasına sığıman birkaç mŸcahidi ezerek ŸldŸrmŸŐ<sup>24</sup>.

### **MŸcahitlerin Bir Gece Baskını**

“MŸcahitler yalnız dŸŐmanın dikenli tel manialarını karanlıkta kesip geçerek, İtalyan askerlerinin mutfaklarına kadar gitmek ve talan etmek gibi mŸnferit hareketlerle iktifa etmezler, bazen de dŸŐmana toplu ve kumandalı gece baskınları verirler. Bu suretle Mısıratalılar ve Tavurgalılar Homs'un bahçe ve kenarlarındaki mŸstahkem ve muhafazalı İtalyan ileri karakollarına 1 ŷubat 1912 akşamı karanlık bastıktan sonra, bir baskın yapmaya karar vermiŐlerdi. DŸŐmanın assasına baskın cesurane oldu. Fakat dŸŐman hazır ve uyanık olduğundan çabuk silaha sarıldı ve bu suretle baskın daha ziyade kŸŸk bir muharebe halini aldı. İki saat ateş teatisinden (yani Trablus Arapçasında mŸnaveŐeden) sonra geri dŸnŸldŸ. Tabiatıyla birkaç yaralı ve ŷehit vardı. Nuri'nin anlattığına gŸre, bu gibi muvaffakiyetsiz baskınların bile İtalyanları daimi korku içinde bırakmak ve ilerlemelerine mani olmak faydaları vardı.

<sup>24</sup> General Nuri Killigil, “Trablusgarp Hatıralarım” Toplayıp Hazırlayan: Albay C.C.S., **Vatan**, 8 Mart 1941, S. 197



“Ertesi günü Zuvvara’da bulunan Garp Trablus’u Kuvvetleri Umum Kumandanlığı Erkân-ı Harbiye Reisi Binbaşı Fethi, Nuri’ye iki sandık cephanesiyle beraber küçük bir mavzer göndermişti. Bu hediyeinin iki cihetten kıymeti vardı. Birisi Nuri’nin baş eğlencesi tüfek atmak olduğundan, Trablus’ta ona 2.400 fişeğiyle birlikte küçük çaplı bir mavzer hediye etmekten daha büyük ve mükemmel mükâfat olamazdı. İkincisi bütün Trablus’ta zaten yedi tane küçük çaplı mavzer tüfeği bulunduğu için bunlardan bir tanesinin Nuri’ye armağan edilmesinin hususi bir kıymet ve ehemmiyeti vardı. Bu yedi küçük çaplı mavzeri Trablus’a harpten evvel gelmiş olan yeni sistem jandarmalar getirmiş. Bunlar esasen 12 kişi olup, 5 i tüfekleriyle döndüklerinden Trablus’ta yedi tane kalmış. İşte bunlardan birisi Nuri’ye gönderiliyor. O, sonradan bunlardan bir tane daha para ile tedarik edebildiğinden, bu suretle iki küçük çaplı mavzeri olmuş.

“Trablus’un İtalyanlar tarafından işgâli sırasında bizim oradaki kuvvetlerimiz fazla seri ve telaşlı surette çekildiklerinden, yerliler oradaki silah ve cephanesini yağma etmişler ve bu suretle ellerine külliyetli miktarda makineli tüfek fişeği geçirmişlerdi. Bu fişekler yüzer adet olarak müstatil kâğıt kutular içinde istif edilmiş bulunurlar. Makineli tüfeklerle, küçük çaplı mavzer aynı mermiyi attıklarından bilahare yerliler bu kutuları getirip Nuri’ye satmaya başlamışlardı. Çünkü yedi tüfeğin ikisi onda idi. Mütebaki tüfekler de aynı veçhile pek mahdut kimselerde idi. Bu suretle küçük çaplı mavzere cephanesini Nuri’de o kadar çoğaldı ki, çadırının bir tarafı bunlarla dolmuştu.

“Trablus’ta esas tüfek büyük çaplı (yani 9 mm’lik) mavzerdi. Bu nevi tüfek, küçük çaplıya nazaran biraz daha uzun ve ağırdı. Bu sebeple küçük çaplı mavzer daha güzel ve kullanışlı idi, bunda atış sıhhati de fazla idi.

“Yerli mücahitlerin elinde bir çok da çakmaklı tüfek vardı. Bunun sebebi Trablus’ta zaten mevcut ve harp çıkmadan bir iki gün evvel Trablus’a varan ve yükünü boşalttıktan sonra İtalyanlar tarafından orada batırılan Derne Vapuru’nun ilâveten getirdiği mebzul silah ve cephanenin vakit ve zamanıyla şehrin haricine çıkarılarak cenuba meselâ Saniyet Beni Adem’e ve Aziziye’ye nakledilememesidir.

“İtalya ile mahza Trablus yüzünden harp olacağı, Akdeniz’e hakim olan İtalyan donanmasının ilk yapacağı şeyin Trablus’u bombardıman ve sonra işgâl etmekten ibaret bulunacağı ve Trablus’taki çok eski ve hiçbir işe yaramaz tabyaların bunu mene muktedir olamayacakları o kadar aşikârdır ki, buna rağmen, Trablus’un içindeki fazla ve koşumsuz top, tüfek ve makineli tüfeklerin külliyetli cephanesini ve mühimmatın, erzak ve

teçhizatın elhasıl Trablus Eyaleti'nin müdafaasına lüzumlu olan her Şeyin vaktiyle, yani bombardıman baŐlamadan evvel Őehirden çĒıkarılmaları ve geriye nakledilmemeleri ancak cehalet, tecrübesizlik, tedbirsizlik ve ŐaŐkınlıkla tavsif olunabilir, pek büyük bir hata idi. Bu sebeple müsebbiplerin askeri mahkemeye tevdi olunarak tecziye edilmeleri gerekti.

“Trablus'ta düŐmana bırakılan yirmi binden fazla top, onbinlerce tüfek, bol cephanesair mühimmat ve levazım buradan vaktiyle çĒıkarılsaydı, çekilen bunca silah ve mühimmat yoksulluklarına lüzum kalmayarak Trablus'un müdafaası bambaŐka bir Őekil alabilirdi. Fakat böyle olmadı, elimizde bulunan mebzul, modern silah ve cephaneyi düŐmana bırakarak sonra yerlilerin Nuh Nebi'den kalma, çakmaklı tüfekleriyle muharebeler vermek mecburiyetinde kaldık.

### **Modern Silahlara Karşılık Çakmaklı Tüfekler**

“Bunun için Nuri henüz Aziziye'ye ve Ledba'ya varmadan evvel, yolda geçeceği tarihi Nalut Kasabası'nda iken (bilahare İtalyanlar tarafından asılan Mücahit Halife bin Asker'in kardeşi) buranın Belediye Reisi Ömer bin Asker ona çakmaklı tüfekle nasıl muharebe edildiğini talim etmiŐtir<sup>25</sup>.

“Nalut Belediye Reisi Ömer bin Asker, çakmaklı tüfekle nasıl muharebe edildiğini Nuri'ye bilfiil göstermiŐtir. Zor bir Şey olan çakmaklı tüfekle atıŐı Nuri, Şöyle anlatıyor: “Bedevi yere bađdaŐ kurar, dolu olan uzun tüfeğini hedefe çevirir, nişan alır ve tetiği çeker, horoz düŐünce ona bağlı olan çakmak taşı demire çarparak bir kıvılcım hasıl olur. Bu Őerrare kanaldaki siyah barutu tutuŐturur ve hâsıl olan gaz tazyiki ile, yuvarlak bir kurŐundan ibaret olan mermiyi veyahut daha yakın mesafeler için ve bilhassa av maksadıyla doldurulan Őaçmayı hedefe sürer.

“Bu ameliye sebebiyle çakmaklı tüfekle atıŐta iki seda çĒıkar: Fis.. Bom. İlk seda, çakmak taŐının bağlı olduğu horozun düşmesi ve demire çarpması ile, ikincisi de tüfeğin patlamasıyla hasıl olur. AtıŐtan sonra Bedevi, sırt üstü yere yatar. Bu suretle hem hedef küçülmüŐ, hem de tüfeği doldurma vaziyetine getirmiş olur.

“Bu vaziyette çakmaklı tüfeğin dipçĒiđi Bedevi'nin iki ayağının arasında ve ağzı da göğsünde bulunur. Ondan sonra Bedevi tüfeğinin harbisini (yan doldurma ve

<sup>25</sup> General Nuri Killigil, “Trablusgarp Hatıralarım” Toplayıp Hazırlayan: Albay C.C.S., **Vatan**, 9 Mart 1941, S. 198

temizleme çubuğunu) çeker. Tüfeğin içine ölçülü barut koyup, paçavra tıkar. Arkasından kurşunu (veya saçmayı) indirerek yine paçavra tıkar. Sonra doğrulur ve horozun altındaki yatak ta açılmış olduğundan, biraz barut koyarak yukarıda tarif ettiğim veçhile tekrar ateş eder. Bu mücahit bu işi ne kadar çabuk yapar ve üstelik ne kadar iyi nişan alırsa, o derecede birinci muharip sayılır. Fakat ne olursa olsun çakmaklı tüfekler esasen ağızdan dolma kaval olduklarından bunların azami atış mesafeleri pek azalır. Gerek bu sebeple ve gerek atış sürat ve sıhhati pek cüzi olmak itibariyle çakmaklı tüfekte bu asırda, modern tüfekli askerlere karşı harp edilemez. Bu sebeple Trablus'un bu kof muharebesinde yine başrol de büyük çaplı mavzerler iş görmüştür. Ancak bunların cephanesi o kadar azdı ki, sayı ile büyük tasarrufla atmak lazımdı.

### **İtalyanların Homs'u Tahkimi ve Mazgal Gölü'nde İtalyan Askerlerinin Avlanması**

“Mücahitlerin münferit, birkaç kişi veya toplu olarak yaptıkları talan ve baskınlar sebebiyle İtalyanlar, mevkilerini gittikçe her türlü vasıtalarla muhafaza etmek endişesine düştüler. Dikenli tel örgüleri, o kadar geniş ve yüksek adeta bir duvar halinde inşa edilmişti ki, bunlar İtalyan işgâlindeki kasabayı bir kale duvarları gibi çepeçevre ihata etmişti. Bundan başka bu tel örgülerine karanlıkta yaklaşabilecek olan yerlerde birçok yer lağımları tertip olunmuştu. Bu yer lağımları üzerine basılır basılmaz patladıkları gibi, elektrikle de işial ettiriliyordu. İtalyanlar bunların her iki türüsünü bol bol kullanmışlardır. Bizim mücahitler de bunların yüzünden telefata vere vere nihayet akıllanmışlar ve tecrübeli olmuşlardır.

“Homs Kasabası'nın cenup batısında ve İtalyan geri hatlarının sol cenahı ilerisinde uzayan yüksekçe sırtta birtakım evler vardı ki, İtalyanlar bunların geri taraflarını yıkarak, bize müteveccih olan evin duvarlarında mazgallar açmışlardı. Bu sebeple bu uzunlama delikler havaya mürtesem düşerek, İtalyan askerleri bunların arkalarına gelince görürler ve Nuri'nin küçük çaplı mavzerle attığı kurşunlara mükemmel hedef olurlardı.

### **Şubat Başlarında Birkaç Hadise**

“Nuri için 6 Şubat gününün mühim hadisesi bir muhallebi pişirtmek ve yemek olmuş, 9 Şubat'ta askeri mahkemenin idama hüküm verdiği bir katil asılmış, 11 Şubat'ta İtalyanların Homs'tan sabit bir balonları yükselmiş, 12 Şubat'ta Trablus'tan

Homs'a bir İtalyan uçağı gelerek mevzilerimiz üzerinde uçuġtu. Mucahitler bunlara çok tufek attılar. Bugün, İstanbul'dan bir veya birkaç gemi geldiği haberi geldiği için, Jandarma Yüzbaġısı Hasan ile Margab'taki cebel bataryasının (2 top) kumandanı olan Topçu Yüzbaġısı Abdurrahman bunları karġılamak için Mısırata'ya gitmiġler. 13 Şubat'ta Tavurga Mucahitleri geldiği gibi, bugün Dede Kâni Lebda'ya gelmiġ ve Nuri'ye misafir olmuġtu.

### Dede Kâni

“Anadolu Türklerinden olan Kâni, Nakġibendî Tarikatı'na mensup seyyah bir derviġtir. Okumuġ ve yazmıġtır. İfadesine nazaran elinde taġıdıđı tarikat bayrağı ile Őimali Afrika'yı baġtan baġa yaya olarak, hem de birkaç defa dolaġmıġ. Fas, Cezayir, Tunus, Trablus ve Mısır Arapçalarını bizzat yerli halkın konuġtukları gibi konuġup, natuk ve cerbezeli bir adamdır. Mavi gözlü, sakallı ve sağ eli (nerede, nasıl aldığı malum olmayan yarasıyla) çolakça olan Dede Kâni, bir yere geldiği zaman kendini daima Şu uydurma beytiyle takdim ederdi veya daima Şu Şekilde imzasını atardı:

**“Gubari payi erbab ehli meani**

**“Harita-i âlem seyyah-ı Şehir Kâni<sup>26</sup>**

“Dede Kâni, muharip olmakla beraber kendini muhafaza için belinde bir cenbiye<sup>27</sup> taġırdı. O, kendine “mucahid-i din” sıfatını verirdi ve hakikaten Bedevilere tesirli vaaz verir ve halkı “cihad lisebilillâh'a” teġvik ederdi. Arkasındaki harmaniyesi, bıyıklarına karıġmıġ sakalı, uzunca boyu ve gür sesiyle heybetli görünürdü. Avamla onların anlayacakları tarzda konuġtuđu gibi ara sıra “Ya hay!” diye korkunç bağırır ve bu suretle kendine bir dede ve bir Őeyh süsü verirdi.

“Dede Kâni türlü türlü Arapça, Rumca biraz İtalyanca, Fransızca ve hatta Almanca konuġtuđundan Tunus'tan kapsül vesair ihtiyaçları getirmek ve huduttan geçirmek ve kaçırmak işlerini de mükemmel beceriyordu. Nitekim bir gün Tunus'tan tedarik ettiği kapsülleri, kırkar kırkar uzun bir kuġađa dikmiġ, bu kuġađı vücuduna sarmıġ ve böylece Trablus hududuna gelmiġti. Tunus hududundan Trablus'a geçenleri ise, o gün Fransız karakol zabiti pek sıkı arayacağı tutluğundan bunu fark eden Dede

<sup>26</sup> General Nuri Killigil, “Trablusgarp Hatıralarım” Toplayıp Hazırlayan: Albay C.C.S., **Vatan**, 10 Mart 1941, S. 199

<sup>27</sup> **Cenbiye:** Arapların kullandığı bir cins eğri kama.

Kâni, sıra kendine gelmeden hemen abdesthaneye gitmiş ve certinin (harmaniyesinin) iç taraflarına pislik sürmüştü. Fransız zabiti onun üstünü aramak için harmaniyesini açtığı zaman gördüğü ve kokladığı pislik, yüreğini bulandırdığından fena halde kızmış ve Kâni'yi pis, mundar Arap diye tekmeleyerek Tunus'tan kovmuştu. Dedenin de istediği olmuştu.

“Nuri Bey, Kâni'nin nereli olduğunu bilmiyor ancak sık sık Konya'dan bahsettiğini hatırlıyor. Trablus'tan memlekete dönüşünde de onu bir defa Rodos'ta görmüş...”

### **Nuri Bey Musallata Hastanesi'nde**

“Nuri, 15 Şubat'ta Musallata'daki Askeri Hastanesi'nde yatmak mecburiyetinde kalmıştı. Burası Homs'un 22-23 km cenap batısında ağaçlık, bahçelik, zeytinlik ve hurmalık latif bir vahanın içinde kurulmuş büyücek bir kasaba idi. Hastane de oradaki harp ihtiyaçlarına yetiyordu.

“Doktor Rasim Ferit<sup>28</sup> ve Dr. Rıfkı<sup>29</sup> (şimdi Afganistan'da) o zaman Musallata Askeri Hastanesi'nin cerrahları idiler. Bu hastanede en mühim ameliyatlar yapılıyor ve

<sup>28</sup> Rasim Ferit (Talay): 1889'da Trablusgarp'ta doğdu. İlk ve orta öğrenimini tamamladıktan sonra İstanbul Mülki Tıbbiye Mektebine girdi. 1906'da mezun olarak Fransa'ya gitti ve Paris'te Genel Cerrahi Uzmanlığı öğrenimi yaptı. Yurda döndüğünde 1 Mart 1911'de İstanbul Küçük Sağlık Memurları Okulu Öğretmenliği'ne atandı. Kızılay Heyeti Başkanı olarak 1911'de Trablusgarp ve 1912'de Balkan Savaşlarına katıldı. 14 Temmuz 1913'te Sıhhiye Genel Müdürlüğü Müfettişi oldu. 9 Kasım 1915'de İstanbul İl Sağlık Müdürlüğü'ne getirildi. 20 Ekim 1918'de istifa suretiyle bu görevden ayrıldı. Bir süre serbest çalıştıktan sonra 1 Mart 1920'den itibaren üç ay Emniyet Genel Müdürlüğü kadrosunda görev aldı. 3 Ocak 1923'te Sağlık ve Sosyal Yardım Müfettişi oldu. 3 Kasım 1923'de Şişli Etfal Hastanesi Operatörlüğü'ne atandı. 15 Haziran 1925'te bu görevden ayrılarak, ticaretle meşgul oldu. İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası kayıtlarına göre genel olarak taahhüt ve inşaat işleri yaptığı gibi, bazı özel şirketlerin yönetiminde görev aldı. TBMM'nin IV. Dönemi için yapılan seçimlerde C.H.P. adayı olarak Bursa Milletvekiliği'ne seçildi. 4 Mayıs 1931'de Meclise katıldı. 25 Mayıs 1932'de Parlamentolar Türk Grubu kurucu üyeleri arasında yer aldı ve Genel Sekreterliğe seçildi. 1932'de Cenevre'de toplanan Parlamentolar Birliği 28. Konferans'ına katıldı. V. , VI. ve VII. Dönemlerde Niğde'den milletvekili seçilerek, yasama görevini 21 Temmuz 1946'ya kadar sürdürdü. Bu arada 1 Haziran 1946'da memuriyetten emekliye ayrıldı. 6 Mart 1965'te İstanbul'da vefat etti. (Türk Parlamento Tarihi TBMM-IV. Dönem 1931-1935, II, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1996, s. 134-135)

<sup>29</sup> **Kâmil Rıfkı (Urga):** 1880'de Çankırı'da doğdu. İlk ve Orta öğrenimini Çankırı'da, liseyi Kastamonu'da bitirdi. Daha sonra İstanbul'a giderek Askeri Tıbbiye'ye girdi ve 31 Temmuz 1906'da mezun oldu. İlk olarak Hamidiye Etfal Hastanesi'nde göreve başladı. 14 Ekim 1906'da Yüzbaşılığa yükseltildi ve 18 Haziran 1908'de operatörlük yapma yetkisini aldı. Bu sırada açılan imtihanı kazanarak ihtisasını geliştirmek üzere Paris'e gitti. Burada çalışmalarını bitirmek üzere çıkan Trablusgarp Savaşı üzerine Kızılay tarafından Humus'a? / Homs'a gönderilen heyette yer aldı. Daha sonra sırasıyla Bayburt Merkez Hastanesi, Yassı Viran Hastanesi ve Edirne İkinci Menzil Hastanesi'ne tayin edildi. İzmir'de 4. Kolodru'da, I. Dünya Savaşı sırasında Kafkas ve Suriye Cepheğinde görev yaptı. Savaş sonrasında İsviçre'ye giderek, göğüs cerrahisi üzerine çalıştı. Röntgen ihtisası aldı. Ayrıca başta Almanya olmak üzere pek çok ülkede tıp alanında çalışmalar yaptı.

birçok Türk ve yerli yaralı ve hastaları tedavi olunuyordu. Bu sebeple, bu hastanenin Trablus mücadelelerinde grdĒu iş pek büyük olmuştur.

### **Margab Muharebesi**

“Margab Muharebesi Nuri'nin ilk bulunduĒu ehemmiyetli bir savaŐtır. Buna dair olan hatıralarını Şöyle anlatır: “Musallata Hastanesi'nde idim. 27 Şubat sabahı pek erken Jandarma Yüzbaşısı Hasan'm, (bu mevkiin ve mntıkanın jandarma kumandanı) krokisini yapmakla meŐguldüm.

“Musallata mevkii itibariyle Margab'tan yüksektir. Bizim seyyar hastanede, zeytin aĒaĒlarıyla örtülü bir sırt üzerinde bulunduĒundan içinde bulunduĒumuz çadırdan top sesleri ile beraber Margab üzerinde ve etrafında patlayan İtalyan Őarapnellerinin beyaz dumanlarını da görmeye baŐladık. Fakat bunların sıklakmalarından ve devamlı olmalarından geçici bir Őeyden ziyade, ciddi bir muharebe cereyan ettiĒine hükmettim. Pek tabii olarak, Yüzbaşı Hasan'm resmi kaldı.

“Ben de birçokları gibi tfeĒimi ve cephanemi takınarak hemen yola çıktım. 2-3 saatlik yolu durmadan ve kısmen de koŐarak, yaya bir buçuk saatte aldım. Çünkü buradan Margab'a doĒru arazi, umumiyetle iniŐti. Fakat ne de olsa muharebe yerine vardıĒım zaman, pek yorgun ve susamıŐtım.

“Düşman, sahildeki Homs'un ancak 3-3,5 km cenup batısında bulunan Margab Tepesi'ni almıŐ bulunuyordu. Homs ile bütün sahile hakim olan bu tepe, Mntıka Kumandanı Erkân-ı Harp KolaĒası Halil Bey'in hem karargâhı, hem de tarassut yeri idi. Aynı zamanda kuvvetli bir mevzimizdi. Bu sebeple bu tepenin zyayı pek mhimdi ve bana dokunmuŐtu. Onun için yorgunluĒu ve susuzluĒa ehemmiyet vermeden

---

Gülhane Askeri Hastanesi'nde röntgen ĒretmenliĒi yaparken, Milli Mücadele'ye katılmak üzere Ankara'ya geldi ve Cebeci Hastanesi'ni kurarak, baŐhekim oldu. Aynı zamanda Mustafa Kemal Atatürk'ün özel doktorluĒunu yaptı. 1926'da Ankara'ya gelen Afgan Kralı Amanullah Han'm talebi zerine Afganistan'da saĒlık alanında çalıŐmak üzere Atatürk tarafından görevlendirildi. Ekibinin baŐında Afganistan'a giderek, burada 17 yıl kaldı. Afganistan'da kaldıĒı süre içinde hem kral ve ailesinin doktorluĒunu yaptı, hem de Afganistan'daki ilk Tıp Fakültesi olan Kabil Tıp Fakültesi'ni kurarak ilk dekanı oldu. Adına Kabil'de bir Senatoryum açıldı. 14 Aralık 1944'te Ankara'ya döndü. Afganistan'da kendisine Serdar-ı Âli, Serdar-ı Âla ve Maarif NiŐanları verildi. Ayrıca İngiltere'nin Victoria niŐanı Fransız Akademi ve Legion d'honneur Madalyası, Almanların elik Haç Madalyası, Belçika Madalyası, Őah Rıza Pehlevi tarafından verilen İran Madalyası, Mısır Kralı Fuat tarafından verilen Mısır Madalyası ile Polonya'nın Polonia Restitva Madalyası sahibi olup, dönemin DıŐiŐleri Bakanı M. Cevdet Açıkalın ve SaĒlık Bakanı Dr. Hulusi AlataŐ tarafından çeşitli ödüller ve takdimname ile taltif edildi. 11 Şubat 1966'da Kabil adını verdiĒi Apartmanı'ndaki evinde 86 yaŐında yaŐamını yitirdi. Vasiyeti zerine, ankırı'daki aile kabristanında topraĒa verildi. (<http://www.cansaati.org/topluluk/forum/rifki.urga>)

ilerleyerek, Margab'ın karşısında mücahitlerin mevzii aldıkları sırta geldim. Fişekleri biten mücahitler, sırtın hemen gerisinde yere uzanmış yatıyorlardı. Düşmanın eline geçmiş olan Margab Tepesi'nden ancak 500-600 metre mesafede bulunan bu sırt, düşmanın hem nazârî ve hem de müessir ateşi altında bulunuyordu.

“Fişekleri biten Bedevilerin hemen gerisinde yattıkları sırtın üzerinde yani ateş hattında yalnız ölümler vardı. Benim fişeğim bol olduğu için, sürünerek ilerledim ve bir kaya parçasının arkasına sokuldum. Ben ateşe başladıktan sonra, düşman da bu taşı, makineli tüfek ateşine tuttu. Buraya top mermileri de geliyordu. Hâsıl olan toz ve duman, sükûnet ve sıhhatle ateş etmeme mani oluyordu. Bu arada bir top mermisi sırtın gerisinde yatan mücahitlerin arasına düşerek, kimini yaraladı ve kimini öldürdü. Düşmanın top ve makineli tüfek ateşi o derece kesafet peyda etti ki, siper edindiğim taşın, kâh sağından ve kâh solundan güçlkle ateş edebiliyordum. O sırada düşmanın Margab'tan ilerleyen bir kolu, bulunduğum sırtın sol gerisinde göründü. Gerek aralarına top mermisinin düşmesi dolayısıyla ve gerek düşmanın bu hareketi üzerine olacaktı ki, bulunduğum sırttaki mücahitlerin sağ kalanları geri çekilmişlerdi. Yalnız bir tek mücahit kalmıştı<sup>30</sup>.

“Bu mücahit Bedevi anlaşılan bana yardım için orada kendiliğinden kalmıştı. Filvaki bulunduğum mevkiden çekilmek pek müşküldü. Fakat Bedevi bir düziye bana uzaktan işaret ediyor, düşmanın sol gerimize sarktığını eliyle gösteriyor ve (taal-gel!) diyordu. Nihayet sürünerek geride, ateşten mahfuz bir yere çekildim. Susuzluktan tamamiyle mecalsiz bir halde idim.

“Düşman, bulunduğumuz yerin köşesine düşmüştü. Yerlilerin “Bu rişe” yani “Tüylü adam” dedikleri Bersagliyeri, İtalyan askerlerinin mavi elbiselerini arkamızda seçebiliyorduk. Vaziyet çok tehlikeli idi. Çekilebileceğimiz yol, hem Margab Tepesi'nin yan ve hem de gerimize düşenlerin arka ateşlerine maruz bulunuyordu. Geri gideceğimiz istikamet, sürülmüş bir vadi idi. Burada 20-30 adım aralıklı zeytin ağaçları da vardı. Üstelik bunların diplerinde yağmur sularının toplanması için derince büyük çukurlar açılmıştı. İşte bizi o gün kurtaran bunlar olmuştu.

“Bulduğumuz yerde, bir dakika daha fazla kalamazdık fakat benim yürümeye takatim yoktu. Susuzluktan dermanım o kadar çok kesilmişti.. Bedevi taşımak için benden tüfeği istedi. Fakat hiç tanımadığım bir adam olduğu için, emniyet ederek

<sup>30</sup> General Nuri Killigil, “Trablusgarp Hatıralarım” Toplayıp Hazırlayan: Albay C.C.S., **Vatan**, 11 Mart 1941, S. 200

veremezdım onun için son kuvvet ve gayretlerimi sarfederek ilk zeytin ağacının çukuruna koşabildim. Bundan sonra çukurdan çukura birkaç sıçrama daha yapabildim. Her sıçramada dışmanın şiddetli ateşine tutulmaklığımız tabii idi. İtalyanlar yan ve arkamızdan çok kurşun attılar. Tehlike artıyordu. ukurlarda fazla dinlenmek için vakit yoktu. Ben ise artık koşamıyordum. Nihayet tufeğimi elime alarak yürüdüğ. Biraz gittikten sonra, bir koca karının elinde kirli bir testi ile kenarda beklediğini gördüm. Bana bir çanak dolusu su verdi. Bunu içtikten sonra, kendime geldim.

“Bu sırada Amcam Halil Bey’e benim vurulduğumu haber vermişler. Bunun üzerine beni aramak için adamlar ıkarımış, bulana para vaat etmiş. Bu suretle beni aramaya gelen birkaç Bedevi’nin yardımıyla amcamın bulunduğu zeytinliğe kadar gelebildim. Orada biraz yedikten ve su da içtikten sonra, mücahitlerle birlikte tekrar ileri gittim.

“Yeniden muharebeler başladı ve ateş yatsı vaktinden sonraya kadar devam etti. Ondan sonra muharebe mayna oldu. Bizde karargâha döndük. Bu suretle 27 şubat 1912 tarihli Margab Muharebesi’nin birinci gününün vukuatı nihayete erdi.

“Ertesi sabah dışman, Halil Bey’in karargâhını topçu ile dövmeğe başladığından karargâh, 4-5 km geriye nakledildi. Dünkü muharebede 200’e yakın yaralı ve 30 da şehidimiz olmuştu. Bu günde topçu ateşinden şehitler oldu.”

“İşte Nuri’nin anlatışına göre, Margab Muharebesi bu suretle olmuş ve neticede dışman, harbin sonuna kadar üzerinde kaldığı Margab Tepesi’ni zaptetmişti.

“Bu muharebenin sebebi, İtalyanların Homs liman ve şehrini zapt ve işgâl ettikleri 18 Ekim 1911’den beri, buldukları sıkışık ve tehlikeli vaziyette, sağdan soldan ve önden sürekli taarruzlara ve baskınlara uğramasıdır. Bundan başka İtalyanlar, Aziziye’den Margab’a gönderildiğini evvelce bildirdiğimiz iki dağ topu vasıtasıyla da rahatsız ediliyorlardı. 200 metre rakımlı olan Margab Tepesi’nin Homs Kasabası’yla bütün sahile tam bir nezaret ve hâkimiyeti olduğundan, burasını zaptetmeden, İtalyanların sahilde, buldukları mahdut mevkide barınmaları pek müşkül, tehlikeli ve telefath oluyordu. Bu sebeplerle Margab Tepesi’ni zaptetmek onlara farz olmuştu.

“Bütün mıntıkadaki Halil Bey’in kuvvetleri 30-40 kadar Türk avuşuyla birlikte nihayet 1.500 eski tip tufeekten ibaretti. Bu tufeeklerin ne kadar az fişekleri bulunduğunu yukarılarda geçen tafsilattan anlamıştık. Mevcut iki dağ topu da adi ateşli eski model Krupp mamulatı olduktan başka geldikleri vakit yalnız 40’ar atım cephaneleri vardı.



Sayınca, silahça ve malzemece bu derece zayıf olan milis bir kuvvete taarruz için, İtalyanlar bir fırkalık kuvvet toplamak ihtiyacını duymuşlar ve Margab Tepeciğini almak maksadıyla Homs'a ilk gelmiş olan 8. Bersagliyeri Alayı'nı 9. Piyade Taburu ile 7,5'lük iki sahra, bir dağ ve bir de 149 mm'lik ağır bataryaya (takriben 10.000 kişi ve 20 topa) iblağ etmişlerdi. Sahilde daima ateş etmeye hazır duran harp gemilerinin topları da ayrı bir kuvvetti.

“Homs Komutanı General Reisoli, ilk kuvvetlerini bu suretle birkaç misline çıkardıktan sonra, taarruzdan bir gün evvel, yani 26 Şubat 1912'de, Homs mevkinin 35 km kadar şarkında Zlın Sahillerine iki gemi göndererek asker ihtiyacına teşebbüs eder gibi göründü. Bu gösteriş hareketi, sahil kısmındaki mücahitlerin bir kısmını doğuya Zlın cihetine çekebilmişti. Aynı zamanda İtalyanlar, uçakla yaptıkları keşif neticesinde Margab eteğindeki Türk yerli kuvvetlerinin vaziyetlerini tesbit edebilmişlerdi.

“Neticede General Reisoli geceleğin Margab Tepeciğine doğru üç kol ile hareket etti. Merkez kolu doğruca tepeye gidecekti. Diğer kollar merkez kolunun yanlarını koruyorlardı. İtalyanlar, tertibat sayesinde sabaha karşı Margab Tepesi'ni baskınla alabilmişler ve burasını derhal tahkim etmek suretiyle mücahitlerin mukabil taarruzlarına karşı, harbin sonuna kadar muhafaza edebilmişlerdi<sup>31</sup>.

Görüldüğü üzere Nuri Paşa'nın yukarıdaki hatıraları, Trablusgarp Savaşı'nın bilinen ve bilinmeyen yönlerini ortaya koyan ve birçok ayrıntılı bilgiyi kapsayan bir eserdir. Bu yönüyle Yakın Tarihimiz için önemli bir paylaşım ve katkı sağlayacağı kuşkusuzdur.

## KAYNAKÇA

Balcı Sezai-Mustafa Balcıoğlu “İdealist Bir Mücadele Adamı Teşkilat-ı Mahsusa Başkanı Tunuslu Ali Başhamba I” **Toplumsal Tarih**, (Mayıs 2011) İstanbul

**Birinci Dünya Harbine Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri, III**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2009

Karaköse, Nejdet, **Askeri, Siyasi ve Silah Sanayicisi Kişiliği İle Nuri Paşa (Killigil)**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Dokuz Eylül Üniv. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2010

Şıvgın, Hale, **Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri-Trablusgarp Savaşı'nda Mustafa Kemal Atatürk'le İlgili Bazı Belgeler**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1989

<sup>31</sup> General Nuri Killigil, “Trablusgarp Hatıralarım” Toplayıp Hazırlayan: Albay C.C.S., **Vatan**, 12 Mart 1941, S. 201

**Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923, III,**  
TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1995

**Türk Parlamento Tarihi, TBMM IV. Dönem 1931-1935, II,** TBMM Vakfı Yayınları,  
Ankara, 1996

**Türk Parlamento Tarihi, I. ve II. Meşrutiyet, II,** TBMM Vakfı Yayınları, Ankara,  
1998

**Tercüman-ı Hakikat**

**Vatan**

**Yakın Tarihimiz**

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Unter-den-Linden>

<http://www.cansaati.org/topluluk/forum/rifki-urga>

<tr.wikipedia.org/wiki/Rahmi-Arslan>

<web.deu.edu.tr/atatürkilkeleri/..c1.s3/Ahmet-mehmetefendioglu.pd...>